

Arrêté ministériel du 10 octobre 1975 portant réforme du système officiel d'orthographe luxembourgeoise.¹
(Mém. B - 68 du 16 novembre 1976, p. 1365)

WÉI EE LËTZEBUERGESCH SCHREIFT

SPROOCH A SCHRËFT *

Eng Schrëft, déi sech jhust dem Gehéier no schreift, as dem *Lëtzeburger Dixonär* séng nët: hallef verléisst se sech op d'Ouer, hallef op d'Gewunnecht. 'T as keng reng phonetesch, ma och eng historiesch.

Gemengerhand hale mir äis un d'héidäitscht Wuertbild, dat mir gewinnt sin, wou et néideg as, och un dat franséisch.

All Sprooch am Land schreift sech esou, ma 't geet ewell duer, wa mer **eng** gutt erëmginn: eis Ëmgangssprooch — e Guttlännesch, dat d'Leit iwwerall verstinn. Dat heescht nët, jidderee misst et schwätzen, ma nëmmen, all Mënsch kéim dermat zuwee. Wéi ee sonner Sprooch schreift, dovun geet um Enn och Rieds.

Eist Lëtzebuergesch schreift den Dixonär nom laténgeschen ABC. All Schreifmaschin packt et, déi mat däitsch a franséisch eens gët (si brauch *ä, ë, é* an *^*, keen *ß*). All Dréckerei kritt et gesat.

Eis Ufanksbuschtawe sti grouss a kleng wéi am Däitschen. Eis Sazzeeche stinn och d'nämmlech, an d'Silbe gi grad esou zerluegt.

D'Auslooszeechen (Apostroph) steet nëmme fir Lauter, déi ewechfalen, nët, ewéi fréier, och fir Duebelvokaler (*e', o' = éi, ou*). Jhust den *-n*, deen no der *Äifeler Regel* am Saz virun all Konsonant oons *h, d, t, z* an *n* ausfällt, brauch keen Apostroph.

Frieme Wieder léisst een hir Schrëft, soulaang s'och d'Aussprooch behalen, z.B.:

Bühn, Kühler, Manöver, Ös — Jeep, Match, Meeting, Team — Arrêté, Café, Congé, merci.

Wou mer d'Wiel hun tëscht däitsch a franséisch, zéie mer weinst der Endong d'Wuert dacks iwwert deen däitsche Leescht (ouni stommen *-e*):

Akt, Fotograf, Maschinist, Politik, populär, rapid, Satellit, Vitamin,
wann nët d'Aussprooch äis franséisch schreiwen deet:

Carrière, Crise, Entr'acte, Fonctionnaire, Gymnastique.

Wa mer lëtzebuergesch Endongen u franséisch Wieder hänken, loosse mer déi stomm franséisch ewech: *de Cours — d'Couren; den Terrain — d'Terrainen.*

Wou ee Vokaler duurch d'Nues schwätzt, kréien s'en Hittchen (Zirkumflex), soubal d'Wuert soss scho Lëtzeburger Aschlag huet:

Châmber, Cômbel, Cômptabel, engagéieren, Mêmber, môtéieren, Tîmber, Zêntim;

dacks kënn et jhust op d'Endong un: *e Camion — Camiônen; eng Chance — Châncen.*

Nasaléiert Vokaler, déi ee mat zwéi Buschtawe schreift, kënnen ouni *^* stoën:

Daimsschong, Foussballsterrain, guindéiert, Main d'œuver, pointéieren, Zeintür.

Nom Dixonär stingen all » um *m, n* **hannerum** Vokal, ma dat setzt sech nët gutt. En Hittche bedeit hei nët, wéi fréier, datt de Vokal nëmme laang as (*ê, ô ≠ ee, oo!*).

VOKALER

D'Lëtzebuergesch huet dräierlee Längte vu Vokaler: kuurz, halleflaang an iwwerlaang, z.B. *Lach*(Loch) — *Lag*(Lage) — *Laach*(Lache, Gelächter), phonet.: [lax] — [laːx] — [lɑːx].

Mir ënnerscheden an der Schrëft kuurz a laang. Halleflaang an iwwerlaang Vokaler schreiwe mer eent ewéi d'anert. Zemools well mer d'Iwwerlängten nët méi sou däitlech schwätze wéi soss a well een se jhust an der leschter Silb vum Saz kloër héiert. Den [ɑː:] baut sech of zu [a:].

¹ L'arrêté ministériel du 10 octobre 1975 est abrogé par le règlement grand-ducal du 30 juillet 1999 portant réforme du système officiel d'orthographe luxembourgeoise. Toutefois, l'annexe de l'arrêté précité est à considérer comme faisant partie intégrante du nouveau règlement reproduit à la page 26 du présent chapitre.

* D'Lautwerter tëscht [ ] sti (vereinfacht) nom International Phonetic Alphabet/German Version = IPA (G).

Haaptregel (Quantitétsregel):

Ee Vokal viru méi Konsonante liest sech kuurz — ee Vokal virun engem Konsonant liest sech laang.
Ee Vokal um Enn vum Wuert liest sech laang — en duebele Vokal liest sech ëmmer laang.

Eis kuurz a laang Vokaler sin nët nëmme verschidden an der Längt, ma och am Klank. Déi kuurz sin duurcheweich méi labber, méi affen ewéi déi laang: *Sich*(Suche) — *Siicht*(Sicht) : [zɪç] — [zi::çt]; *Zuch*(Zug) — *Zuucht*(Zucht) : [tsux] — [tsù::xt]. Souwäit geet eis Schrëft nët.

Besounesch eis viischt kuurz Vokaler, apaart *e* an *ä*, schwätze sech oons dat och nach méi odder manner gespaant, deemno watfer Konsonanten nokommen. Viru *g, k, j, ch*[ç], *ng*[ŋ] héiert een s'all eng Iddi méi héich (méi zou): [θ > e], [æ > ε], och: [α > ʌ], [ɔ > ɔ̃]. Eis Schrëft weist deen Ënnerscheid jhust beim kuurzen *ë/é* [θ/e]: *Dëll, Dësch* — *dëck, déng*.

1. Kuurz Vokaler: a, ä, ë/é*, i, o, u — [α/ʌ], [æ/ε], [θ, ə/e], [ɪ], [ɔ/ɔ̃], [ʊ].

E Vokal liest ee kuurz viru méi Konsonanten, um Enn vum Wuert bal nëmme, wann en -n ewechfällt. Kuurze Vokal hu mer soss nët um Enn vum Wuert, oons an e puer schwaach betounte Wieder: *de* = *du*; *ma* = *mä/mee*; *se* = *si*; *ze/zu* = *zou* asw.

Nom kuurze Vokal schreiwe mer all eenzelne Konsonant duebel, soss liest een de Vokal laang, oons virum *x* an an dene Wierder ënner (*a, b, c*).

Amplaz *kk* steet *ck*, amplaz *zz* steet *tz*. Virum *x* [ks] liest all Eenzelvokal sech kuurz.

De *g* steet nëmme duebel, wann een *e* [g] schwätzt, den *s* nëmme als schaarfen [s] (vgl. *b, c*).

Kuurzen *ä* [æ/ε] schreiwe mer *ä* odder *e* no séngem däitschen odder franséische Middel; wa mer kee Verglach fannen, ëmmer *e*, 't sief dann, 't as engem Lëtzebuergeschen *a* säin Ëmlaut.

Kuurzen *ë* (hallefronnen *ö*) seet sech virun all Konsonant oons *g, k, j, ch* [ç], *ng* [ŋ] (d.h. och [ks] = *x/chs* an [ŋk] = *nk*); virun dene Lauter gët en zum *é*.

Den *ë* as ëmmer kurz. Betount [θ] kritt en Tëppelen (Trema), onbetount [ə] meeschtens keng (oons nom laange Vokal, vgl. 2).

Grad esou kritt den *é*[e] betount e Stréch (Akut) a soss meeschtens nët, (an *ech, dech, mech, sech* keemol).

a: *Ball, dacks, Fatz, faxen, ganz, Kapp, lass, Nascht, schaffen, Stack, Trapp*

ä/e: *Äppel, Bäcker, Kächen, schwätzen, Wäsch*; awer: *Bett, Eck, Hex, Pech, Rescht, setzen*

ë/e: *ëmmer, Fënster, Hëtzt, Krëpp, Lëscht, Mëtsch, Pëtz, rëselen, Tëppel, sëtzen*

é/e: *Béchs, déck, féx, Méck, néng, pénken, réckelen, Spéngel, wénken, zécken*

i: *Bidden, Dill, Hick, iwwer, Kichen, Lidd, mixen, Pillem, Schlitt, Wicks, Zich*

o: *Botz, Box, glott, Hond, Jong, kromm, Popp, Roff, Schotz, stoppen, Tock, Zocker*

u: *Dunn, Fudder, gutt, Hummer, Jux, Kutsch, Mupp, Nuddel, stuckelen, Wutz, Zuch*

(De Lëtzeburger Dixonär huet bis zum Buschtaf B nach en Zeeche weider fir *ë* gebraucht = *ö*, wann d'däitscht Wuert *o* odder *ö* hat — ma domadder gouf opgehalen, well 't hätt zevill verkuurbelt.)

(a) Bei hefege kuurze Wierder geet och nom kuurze Vokal dacks ee Konsonant duer, soulaang näischt ka verwiesselt gin: *am, an, as, bas, bis, den, dem, din (dun), dran, drop, drun, ëm, ës, et, gin, hun, hut, mat, nët, ob, op, schon, sin, stin, un, um, vun, zum* asw. D'Virsilben *an-, ëm-, mat-, on-, op-, un-, ver-, zer-* brauchen alt keng duebelgeschriwwe Konsonanten; si gin duerfir awer richteg gelies. Och wa mer där Silben un anerer drunhänken, kënne mer s'esou loossen: *dodrop, domat, dovun, eran, erëm, erop* asw.

Ënnerschede muss een nëmme hei ands do: *dat*(das/jenes) an *datt*(daß), *hat*(hatte/hattet) an *hatt*(es/sie).

Jhust fir dee Grapp Wierder maache mer d'Schrëftbild méi liicht, fir Haaptwierder nët, z.B.: *Mir hun den Hunn*.

(b) Virum eenzelne *g* — tëscht zwéi Vokaler — liest een a Lëtzeburger Wierder de Vokal kuurz. De *g* liest sech do wéi *e* [j] nom *i*, wéi *e* schwaachen [ʌ] odder [ɣ] nom *u*, vum selwen, well et jhust kuurzen *i* an *u* do gët:

Bigel, Brigel, Digel, Ligen, Spigel, Vigel — *Dugend, Kugel, Vugel, ondugen, verlugen, gezogen*.

Ma a frieme Wierder (och an eise Vir- an Uertsnimm) muss een de *g* zweemol schreiwen, soss liest een de Vokal laang. Hei seet de *gg* sech [g], den eenzelne *g* sech [g], [j] an [ɣ]:

[g]: *Bagger, Bugger, Buggi, Nugga, Schiggeri, schmoggelen, Waggong*, och: *Beggen, Diggel, Maggi, Sigg*;

[g]: *Figen, Neger*; [j]: *Fliger, Ligestull, Regel, Segel, Segen*; [ɣ]: *Jugend, Lager, Schlager*.

* *ë/é* [θ/e] zielt fir 1 Phonem; déi zwou Varianten (*ë/é*) si komplementär verdeelt: */é/* virun [ç, g, j, k, ŋ], */ë/* virun all aner Konsonant; bei [æ/ε] no där nämmlecher Regel héiert een den Ënnerscheid nach gutt, obschons een Zeechen duergeet (*ä*), bei [ɔ/ɔ̃] an [α/ʌ] ewell manner (*o, a*).

Och um Enn vum Wuert liest ee Vokal sech virum eenzelne g [-g̊ = k] hei ands do kuurz:

Fig(figue/Feige), *Grég*(Grégoire), *Grog*(Grog)/ -gg steet ganz selen: *Bulldogg*; ma meeschtens as do de Vokal laang: *Erdrag*, *Fleg*, *Katalog*, *Kolleg*, *Lag*, *Schlag*.

Nom Gesetz vum haarden Auslaut schwätze mer hei [-g̊] als [k], [-j̊] als « éch-Laut » [ç] a [-ʝ̊] als « och-Laut » [x] (Vgl. Konsonanten 2b).

(c) Virum eenzelnen s — téscht zwéi Vokaler ëmmer e mëllen s [z] — muss een am Wuert de Vokal bal kuurz liesen, bal laang: well en duebelen ss wir e schaarfen s [s]:

kuurz: *Dosen*, *Fisem*, *haseleg*, *Jhosi*, *Kräsi*, *Musek*, *Musel*, *Quisel*, *Rësel*;

laang: *blosen*, *Drasi*, *Frasel*, *Keser*, *pisaken*, *resen*, *rosen*, *Wesekand*.

Um Enn vum Wuert — wou jhust schaarfen [s] geschwat gët — steet nom kuurze Vokal ëmmer *ss*, nom laange Vokal nëmmen, wann d'héidäitscht Wuert *ss*, *ß* odder *chs* huet. Deemno muss de laange Vokal eemol odder duebel stoën:

kuurz: *Bless*, *Floss*, *gewëss*, *lass*, *Mass*, *Noss*, *Sprass*, *Wiss*, *zrass*;

laang: *Blos*, *Blus*, *Gras*, *Ris*, *Vas*; awer: *Faass*, *Fuuss*, *Mooss*, *naass*, *Strooss*.

A geléinte Wierder huele mer [œ] = ö, [ʏ] = ü mat bäi; den y («I-grec») liest sech op lëtzebuergesch [i] wéi op franséisch. A franséische Wierder schreift den [œ] sech *eu* od. *oeu*, den [ʏ] u an den [u] *ou*, soulaang d'Wuert séng friem Fassong nët verléiert; däitsch Wierder behalen *ö* an *ü*.

[œ] > [Ø]: dt. ö/fr. *eu*, *oeu*: *Bevölkerong*, *förmlech*, *öffentlech*/Boeuf à la mode, *Neufchâteau*

[ʏ]: dt. ü/fr. *u*: *Flüsterkasten*, *Hüls*, *Longenentzündong*/Culot, *Jupe*, *Musette*, *Succès*

[u]: fr. *ou*: *Boulevard*, *Bourse*, *Couche*, *Coupe*, *Foulard*, *Mazout*, *Tournée*, *Touri s*

[i] soë mir fir griich. *y*: *Chrysanthème*, *Dynamo*, *Hypothéik*, *Krypta*, *Lycée*, *Physik*, *System*

2. Laang Vokaler: a, ä/e*, i, o, u — [a:], [ɛ:/e:], [i:], [o:], [u:].

E Vokal liest ee laang virum engem Konsonant, virum ë an um Enn vum Wuert, oons wann am Saz do den -n ausfällt. Duerfir schreiwe mer de laange Vokal do jhust eng Kéier. Virum *ë* steet kee laange Vokal duebel, ma nom *ë* wuel (no *be-*, *ge-*).

Viru méi Konsonante schreiwe mer de laange Vokal duebel, soss liest een e kuurz; *ch*[ç/x], *jh*[ʒ], *ng*[ŋ], *sch*[ʃ] zielen nom Schrëftbild fir e puer Konsonanten. Virun *x*[ks] verdueble mer och all laange Vokal, ma *z*[ts] gëlt fir ee Buschtaf.

Ëmgekéiert steet kee Konsonant duebel nom laange Vokal oons schaarfen *ss*[s], keen *ck* a keen *tz*.

Laangen e huet d'Ëmgankssprooch zesoën nët virum r. An Ennsilbe schreiwe mer bal ëmmer Duebel-*ee*, och virum engem Konsonant an um Enn, soss verwiessle mer mam *ë*.

Laangen ä schwätzt d'Ëmgangssprooch jhust virum r, oons a geléinte Wierder, déi nët no eiser Regel gin. Mir schreiwen ëmmer *ä*, égal wéi d'däitscht odder d'franséisch Wuert et huet; viru méi Konsonanten (*-rm*, *-rs*, *-rt*, *-rz*/wou d'Wuert nët bal zweesilbeg gelies gët:) *ää* odder *äe*. Eisen *-r* vokaliséiert sech nämlech liicht [*ɛ̃ʀ* < *ɛ̃ʀ* < *é̃*].

En *ë*[ə] nom laange Vokal kritt Ponkten, wann en eng nei Silb mécht, weinstens esoudacks, wéi een e soss falsch géif liesen: *-ëen*, *-iën*, *-uën(-r)*. Bei *-aën*, *-oën(-r)* gët manner gär verwiesselt; bei *-äen*, *-äer* stin ni Tëppelen um *e*. — Virum laange Vokal si s'och rar (*gëedert*, *gëeelzt*).

a/aa: *A*, *Aax*, *baang*, *Dag*(Tag), *Daach*(Dach), *Haascht*, *haën*, *Kaz*, *mar*, *Rad*, *Saافت*, *Tak*

ä/ää: *Äärbier*, *däreg*, *fäärdeg*, *Fräen*(frais), *gär*, *Häärz*, *äärt* *Päard* (och: *äert* *Päerd*)

e/ee: *Been*, *Deg*(Tage), *Deeg*(Teig), *Ee*, *elef*, *gëeelzt*, *Jeër*, *leën*, *Meedchen*, *Rees*, *Weess*

i/ii: *Dir*, *Gif*, *Iddi*, *liicht*, *Piisch*, *Pliën*(plis), *Ris*, *schif*, *Schiirtech* (och: *Schiertechn*)

o/oo: *blo*, *Drot*, *elo*, *fooschen*, *Hoër*, *Joër* (och: *Hor*, *Jor*), *Nol*, *topeg*, *Won*, *Zoossiss*

u/uu: *Bur*, *duurch*, *Ku*, *Kuuscht*, *Luucht*, *luussen*, *Suën*(sous), *Tur*, *Uurzen* (och: *Tuer*, *Uerzen*)

(Den héidäitschen *ie*[i:] setze mir meeschtens nët: *ni*, *si*; fir äis as *ie* en Duebelvokal [iə/i:ə]. Als [i:] schreiwe mir e jhust um Enn vum Wuert a geléinte Wierder op *-(er)ie* an a Meederchesnimm: *Epicerie*, *Jhandaarmerie*, *Regie* — *Félicie*, *Léonie*/wa mir nët *Feli*, *Loni* draus maachen.)

*) *ä/e* [ɛ:/e:] zielt hei fir 1 Phonem; am Ëmgankslëtzebuergesche sin d'Varianten [ɛ:/e:] komplementär verdeelt: [ɛ:] seet sech — ausbehalen a geléinte Wierder — jhust virum *r* [ʀ, R, r...], wou [e:] nët virkënn. Muezech Géigenden am Land hu laangen *ä* an e awer als sonner Phonemer (Éislek, Sauer, Minett, Musel); plazeweis gët et duerbäi nach zweerlee laangen *ä* [ɛ:/æ:] (Belsch Sait, Uewermusel). 'T fënt een och zweerlee laangen *o* [o:/o:] (Iewesch Éislek, Ënnescht Guttland) odder *a* [a:/ɛ:] (Wolzer Streech, Mierscherdall, Ënnescht Guttland, esouguer [ø:] *ö* an [ə:] *ë* niefteneen (Ënnescht Éislek). Vgl. Sonner Sproochen.

Eis r-Regel no laange Vokaler:

Mir setzen -ier, -uer amplaz -(i)ir, -(u)ur jhust do, wou mer keng Wierder verwiesselen. Bei ää/äe geheie mer an der Ëmgankssprooch näischt duurcherneen, ma ie an ue hu mer och als Duebelvokaler, z. B.:

De Wiirt wiert sech (besser nët: *de Wiert wiert sech*); odder:

Fuert duurch de Fuurt (besser nët: *Fuert duerch de Fuert*).

Esouguer wa mer déi zwee jhust d'nämmlecht schwätzen — [ɪə], [ʊə] — hu mer besser, se nët eent ewéi d'anert ze schreiwen. Um Pabeier muss d'Wuert méi däitlech si wéi am Gespräich.

Eng Grimmel Sproochgeschicht muss hei mat eran:

Westgermanesch *a/o* (a fréier affene Silben a virun *ft, hs, ht, r*) > lëtzeb. *ue* mam *ie* fir Ëmlaut.

Wa mer e Wuert op -ier, -uer begéinen, dat op héidäitsch *i, ü, u* hätt, dann as et där echter keent, säin «ie» odder «ue» as -ir odder -ur ze schreiwen.

Duerfir geet *Stuurm, Wuurm* besser ewéi *Stuerm, Wuerm*; *Dir*(Tür), *Stir*(Stirn) besser ewéi *Dier, Stier*.

Huet d'däitscht Wuert awer a, o odder hir Ëmlauter ä, e, ö, da kënnt et op eisen ue odder ie eraus. Esou hale mer virum r e Koup Wierder auserneen:

Bur(Brunnen) — *Buer*(Bohrer, an deemno: *Biirchen* — *Bierchen*);

Bir(Birne) — *Bier*(Bahre), *Bier*(Bär) an och *Bier*(Beere).

Zevill kriddeleg wëllt een eleimat nët sin; eng Rei Wierder schreift sech gut op zwou Manéieren, z.B.: *ech wier* odder *ech wir*, *lëtzebuergesch* odder *lëtzebuurgesch*.

Op alle Fall gët den r geschriwwen, och wann een e glat nët méi héiert:

Kuef(Kaff) — *Kuerf*(Korb); *Wieder*(Wetter) — *Wierder*(Wörter).

A geléinte Wierder kommen [ø:/œ:] = ö, [y:] = ü derbäi; den y (« I-grec ») a geléierte Wierder liese mir [i:]. Franséisch Wierder behalen *eu* od. *oeu* fir [ø:/œ:], *u* fir [y:], ma och *ou* fir [u:], *au* od. *eau* fir [o:], *é* fir [e:], *ai*, *è*, *ê* fir [ɛ:/æ:]; däitsch Wierder stin deemno mat *ü(h)*, *ö(h)*.

D'nasaléiert Vokaler [ã:], [ɛ:/œ:], [õ:] schreiwe sech *am(-n)/em(-n)*, *aim(-n)/eim(-n)/im(-n)/um(-n)/ym(-n)*, *om(-n)*, soulaang d'Wuert keng lëtzebuergesch Endong kritt; soss setze mer bei *a, e, i, o, u* en Hittchen op de Vokal.

[ø:/œ:]	dt. <i>ö(h)/fr. eu, oeu</i> :	<i>blöd, Fö(h)n, Hörer, Ös/Gueulard, Main d'œuver, Pneu, Queue</i>
[y:]	dt. <i>ü(h)/fr. u, û</i> :	<i>Bühn, Drüs, Kühler, üben/Jus, Menu, Pardessus, Piqure, Revue</i>
[i:]	soë mir fir griich. <i>y</i> :	<i>Analys, Asyl, Kyrie, lyresch, Myopie, Myriameter, Oxyd, Syrien</i>
[u:]	fr. <i>ou, où</i> :	<i>Clou, Cours, Filou, Goût, Ragoût, Retour, Tout-à-l'égout</i>
[o:]	fr. <i>au, eau</i> :	<i>Auberge, Chauffeur, Chalumeau, Niveau, Panneau, Plateau</i>
[ɛ:]	fr. <i>é</i> :	<i>Bêbé(!), Café</i> (ma mir drénke Kaffi), <i>Congé, Coupé, Paté</i>
[ɛ:/æ:]	fr. <i>ai, è, ê</i> :	<i>Arrêt, Contaire, Crème, Etagère, Forfait, Quête, Retraite</i>
[ã:]	fr. <i>an, en/lätz. â, ê</i> :	<i>Banquet, Chance, Hortense, Menthe/Châmbre, Châncen, Mêmber</i>
[ɛ:]	fr. <i>ain, ein, in, un, yn(-m)/lätz. î, û</i> :	<i>Copain, Ceinture, Pince, Thym/hûmbel, Timber</i>
[õ:]	fr. <i>on/lätz. ô</i> :	<i>Ballon, Bon, Fonds, Jeton, Rond-point/Cômbel, plômbéieren</i>

D'franséisch Laangvokaler « duurch d'Nues » kiirt de Lëtzebuurger gär of mat engem *ng*[ŋ] hannendrun: *Bong, Fong, Koséng, Kulang, Tirang, Tire-buschong, Wolang*.

3. Duebelvokaler: ai, au, äi, äu, éi, ëu, ie, ue*) — [α¹], [α^u], [æ:i], [æ:u], [e¹], [⊖^u], [ɪ¹/i:ə], [ʊ¹/ü:ə].

Eis Ëmgankssprooch kennt 8 Vokalkoppelen (Diphthongen) mat den Hallefvokaler *i* an *u*. Bei allen aacht läit den Haaptoun um viischte Laut.

Dräi gin där anescht geschriwwe wéi geschwat:

ëu [⊖^u] schreift sech *ou* (d'lescht Jorhonnert huet nach en *o* eraushéieren),

ai [α¹] schreift sech *ei* (nom Däitschen), ma als *au*-Ëmlaut *ai*,

äu [æ:u, èu:] schreift sech grad ewéi *au*.

Fir méi genee ze sin, léiss sech och *ëu* an *äu* huelen, ma den Dixonär mécht dat nët, weinst dem franséischen *eu*(= ö) an dem däitschen *eu, äu*(= oi).

*) *ie* an *ue* [ɪ¹/i:ə], [ʊ¹/ü:ə] splécken sech allebéid op an 2 Phonemer — halleflaang an iwwerlaang, z.B. *Bier* « Bahre » [ɪ¹] ≠ *Bier* « Bär » [i:ə]; *muer* « morgen » [ʊ¹] ≠ *Muer* « Moor » [u:ə]. Am Monn vun der jéngster Generatioun verwëscht deen Ënnerscheed sech ewéi d'Hallef- an d'Iwwerlaang iwwerhaapt. Ma [i:ə > iə], [u:ə > uə] si phonetesch kees ze verwiesselen mat den zweesilbegen [i:ə], [u:ə], déi mer *ië, uë* schreiwen; uechtgin op [ɪ ≠ i] an [ʊ ≠ u], z.B. *Schwie* « Schwäre » [i:ə] ≠ *schwië* « schwer » (Eislek, Sauer) [i:ə], *Wuer* « Ware » [u:ə] ≠ *wuë* « wahr » (Eislek, Sauer) [u:ə]. An der Längt as et enges, ma den Usaz an den Iwwergank si verschidden; dat deet äis [i:ə], [u:ə] monophonematesch an [i:ə], [u:ə] biphonematesch opfaassen. Vgl. Sonner Sproochen.

Halleflaang an iwwerlaang Duebelvokaler ënnerschede mer nët an der Schrëft.

<i>ie</i> [iʰ/i:ə]	an <i>ue</i> [uʰ/û:ə]	(hallef-/iwwerlaang) stin eemol wéi d'anertmol,
<i>éi</i> [eʰ]	an <i>ëu</i> [œʰ]	(halleflaang) schreiwe sech <i>éi</i> an <i>ou</i> ,
<i>äi</i> [æ:ɪ/ëɪ:]	an <i>äu</i> [æ:u/æu:]	(iwwerlaang) zeechne mer jhust hallef (<i>äi</i> , ma <i>au</i> = <i>äu/au</i>),
<i>ai</i> [aʰ]	an <i>au</i> [aʰ]	(halleflaang) sti gewéinlech als <i>ei</i> an <i>au</i> nom Däitschen; <i>ai</i> steet, wou d'Däitscht <i>au</i> , <i>äu</i> huet an als <i>Ëmlaut</i> . Geléint Wieder behalen en och: <i>Detail</i> , <i>Pai</i> , <i>Paiaass</i> , <i>Tail</i> .

Den ai/äi-Ëmlaut as zweegleiseg; e soll duerfir däitlech geschriwwe gin:

ai gët Ëmlaut vun *au* an *äu*: *sauer-Saier/Bau-Gebai*; *äi* vum *äu* eleng: *Schlauch-Schläich*.

Eisen *äu* huet zweërlee Ëmlaut (*äi/ai*), an dat no dëser Regel:

Westgerm. *û* > lëtzeb. *äu/au* laut ëm op *äi/ai* viru schaarfe/mëlle Lauter an der aler Endong: *Fäisch*(Fäuste), *Schläich*(Schläuche), ma: *Lais*(Läuse), *Mais*(Mäuse).

D'Hollännescht kann och de Verglach gin: *Hait*, *Kraider* (ndl. *huiden*, *kruiden* < germ. *d*, nët hd. *t*; duerfir lëtzeb. *ai*, nët *äi*. Vgl. KONSONANTEN 2b.

Wéi no laange Vokaler schreift een no Duebelvokaler kee Konsonant zweemol oons de schaarfen ss, keen ck a keen tz.

<i>au</i> (= <i>au</i>):	<i>Bauer</i> , <i>Drauf</i> , <i>haut</i> , <i>Kaul</i> , <i>Klaus</i> , <i>lauden</i> , <i>Mauer</i> , <i>Rau</i> , <i>schlau</i> , <i>Schrau</i> , <i>trauen</i>
<i>au</i> (= <i>äu</i>):	<i>Braut</i> , <i>Dausch</i> , <i>elauter</i> , <i>eraus</i> , <i>Haut</i> , <i>Klauschter</i> , <i>Raut</i> , <i>Strauss</i> , <i>Trausch</i>
<i>äi</i> :	<i>Äis</i> , <i>bäissen</i> , <i>däischter</i> , <i>fräi</i> , <i>Läim</i> , <i>näischt</i> , <i>Päif</i> , <i>Schwäin</i> , <i>wäiss</i> , <i>wäit</i>
<i>ei/ai</i> :	<i>Beidel</i> , <i>dreiwen</i> , <i>Gei</i> , <i>Leit</i> , <i>nei</i> , <i>weit</i> ; <i>Gezai</i> , <i>Raiber</i> , <i>schaimen</i> , <i>Straiss</i> , <i>Traisch</i>
<i>éi</i> :	<i>béis</i> , <i>Déier</i> , <i>géi</i> , <i>héich</i> , <i>Kéier</i> , <i>Kléi</i> , <i>kréien</i> , <i>séier</i> , <i>Schnéi</i> , <i>Tréier</i> , <i>Wéisch</i> , <i>zéi</i>
<i>ie</i> :	<i>Biesem</i> , <i>diebelen</i> , <i>fierwen</i> , <i>giel</i> , <i>Hiecht</i> , <i>lieweg</i> , <i>mierf</i> , <i>Ried</i> , <i>Schiet</i> , <i>Wiel</i> , <i>Ziedel</i>
<i>ou</i> :	<i>Bouf</i> , <i>Dous</i> , <i>esou</i> , <i>frou</i> , <i>Kouert</i> , <i>Mous</i> , <i>Poul</i> , <i>roueg</i> , <i>Stouss</i> , <i>wouer</i> , <i>Wouscht</i> , <i>zou</i>
<i>ue</i> :	<i>Buedem</i> , <i>duer</i> , <i>fueren</i> , <i>huel</i> , <i>Juegd</i> , <i>Kuel</i> , <i>Kuerf</i> , <i>lueden</i> , <i>Ruecht</i> , <i>Suerg</i> , <i>Uewen</i>

Eis r-Regel no Duebelvokaler:

Halleflaang *ai/ei*, *au*, *éi*, *ou* gët et wuel virun -er, ma nët virum -r:

Auer, *Faier*, *Leier*, *Ouer*, *Schéier*. (No Duebelvokaler kritt den *e* keng Ponkten !)

Iwwerlaang *äu* an *äi* stin an der Emgankssprooch néierewou virun -r odder -er; *ie* an *ue* stin als eenzeg Duebelvokaler virum -r, ma si sti keemol um Enn vum Wuert. Nëmme wann en -n ewechfällt, komme se duer: *hie kënn*t, *wie seet* ? (= jhust bei *dien*, *hien*, *wien*). Virun *ch[ç]*, *j*, *k* gin se bal *ié*, *ué* [i:ë], [u:ë] geschwat, ma dat schreiwe mer nët.

E verwëschten r hannert *ie*-, *ue*- muss geschriwwe gin.

Duerfir: *Wuer gees de* ? (nët: *Wue gees de* ?) — *Duerhannen* (nët: *Duehannen*).

(Fir den echten *ie*, *ue* vum verschaffenen *ir*, *ur* (< *ier*, *uer*) z'ënnerscheden, vgl. d'r-Regel no laange Vokaler.)

Geléint däitsch a geléiert Wieder hun och [ɔʸ] = *eu*, *äu*; wou en op lëtzebuergesch virkënnt, **gët oi geschriwwen.** Franséisch Vokalkoppelen ewéi *ay*, *oi*, *ui* asw. zielen nët fir Duebelvokaler; mir ernimmen se jhust weinst der Schrëft.

[ɔʸ]:	dt. <i>eu</i> , <i>äu</i> :	<i>enttäuscht</i> , <i>Heuchler</i> ; griich. <i>eu</i> : <i>Europa</i> , <i>neutral</i> , <i>Rheuma</i> ; wa lëtzeb., dann <i>oi</i> : <i>Moiën</i> (> <i>Muergen</i>), <i>Oijee</i> (> <i>Oeuillet</i>)
[ai:]:	fr. <i>ail</i> , <i>aï</i> , <i>ay</i> :	<i>Bail</i> , <i>Detail</i> , <i>Email</i> , <i>Faïence</i> , <i>Faillite</i> , <i>Maillot</i> , <i>Mayonnaise</i>
[ɛi:]:	fr. <i>ay</i> , <i>eil</i> :	<i>Conseiller</i> , <i>Corbeille</i> , <i>Crayon</i> , <i>Paysage</i> , <i>Réveillon</i> , <i>vermeil</i>
[œi:]:	fr. <i>euil</i> , <i>oeuil</i> :	<i>Chevreuil</i> , <i>Deuil</i> , <i>Fauteuil</i> , <i>Feuille de route</i> , <i>Oeuillet</i>
[ui:]:	fr. <i>ouil</i> :	<i>Bouillon</i> , <i>Brouillon</i> , <i>débrouilléieren</i> , <i>Douille</i> , <i>Fouille</i>
[uα/ua:]:	fr. <i>oi</i> :	<i>Coiffeur</i> , <i>Convoi</i> , <i>Droit</i> , <i>Toile cirée</i> , <i>Toilette</i> , <i>Trottoir</i> , <i>Voile</i>
[uoi:]:	fr. <i>oy</i> :	<i>Employé</i> , <i>Foyer</i> , <i>Loyer</i> , <i>Moyen</i> , <i>Moyenne</i> , <i>Voyageur</i> , <i>voyons</i> !
[Yi/Yi:]:	fr. <i>ui</i> , <i>uy</i> :	<i>Ennuï</i> , <i>Fuite</i> , <i>Huis clos</i> , <i>Huissier</i> , <i>Puisette</i> , <i>Suite</i> , <i>Tuyau</i>
[ʔe:]:	fr. <i>ié</i> , <i>ie</i> :	<i>Associé</i> , <i>Courrier</i> , <i>Epicier</i> , <i>Pied-à-terre</i> , <i>Portier</i> , <i>Rentier</i>
[ʔe/ʔe:]:	fr. <i>iè</i> , <i>ie</i> :	<i>Barrière</i> , <i>Carrière</i> , <i>Pièce</i> , <i>Pierre</i> , <i>Première</i> , <i>Relief</i> , <i>Siège</i>

Geléint englesch, italiéinesch a soss friem Wieder behale meeschtens och hir Vokaler; mir gin nët extra hei drop an.

4. Vokaler an onbetounte Silben.

Eis Haaptregele gëlle fir betount Vokaler. An onbetounte Silben as de Vokal zum dackste kuurz; duerfir setzt een do gewéinlech kee Konsonant duebel derhannert.

Virsilben: *Bagaasch*, *Bromee*, *Familjen*, *Figur*, *Galosch*, *Kamäin*, *Kuraasch*, *Manéier*, *Reklam*;

Ennsilben: *Begänknis*, *Dëmpel*, *Gellep*, *Kinnigin*, *Pillem*, *Schappen*, *Sieschter*, *Sinnef*, *wëlles*.

Wéi am Däitsche gët kees verduebelt bei -el, -em, -en, -er, -es, -in, -is.

No laange Vokaler kritt och den onbetounten *ë* Tëppelen, ma all *Kéier* muss een se nët setzen: *Aën*, *Eër*(*Är*), *froën*, *goën*, *haën*, *Hoër*, *Leër*(*Lär*), *Schiër*(*Skier*), *Suën*(*sous*).

Wann een awer ganz Wierder uneneesetzt, schreift een dat onbetount och, wéi wann et eleng sting, d.h. d'kuurz Vokaler mam duebele Konsonant:

Äärdnëss, Grummwiss, Hondsmëll, Kappstëmm, Klinnsprëss, Setzënn, Spatzminn.

Franséisch Wierder behale gär hir Schrëft, och wa mir s'anescht betounen. Bei äis kritt ewéi am Däitsche ganz dacks d'viischt Silb den Akzent, ma duerfir muss hei nët all Konsonant duebel gesat gin:

Bëtong, Brëtell, Brigang, Brikett, Fiténg, Galong, Karaff, Kulang, Modell, Notär, Paraff, Rido, Rubarb, Salong, Tirage, Zigar.

Wann d'Wuert ewell méi eng Lëtzebuerger Fassong huert odder schons eng däitsch besteet, da kënnen mer och no eiser Grondregel fueren (d'Konsonante verduebelen):

Ammelett, Fritten, Giddong, Gubbeli(Gubli), Jhilli, kammoud, Monnonk (= mon oncle), Mattant (= ma tante). Den Dixonär schreift och: *Mamma, Pappa* (wéinst der Betounong).

Uecht gin op véiererlee Endongen:

-ek	liese mer	-éck [ek]:	<i>Billek</i>	-eck	liese mer	-äck [ɛk]:	<i>Motzeck</i>
-el	liese mer	-ëll [əl]:	<i>Bëtschel</i>	-ell	liese mer	-äll [æl]:	<i>Flanell</i>
-éng	liese mer	-éng [ɛŋ]:	<i>Koséng</i>	-eng	liese mer	-äng [ɛŋ]:	<i>eleng</i>
-et	liese mer	-ët [ət]:	<i>et (dat, hatt)</i>	-ett	liese mer	-ätt [æt]:	<i>Forschett</i>

Bei -ef, -el, -em, -en, -ep, -er, -es, -esch as bal ëmmer *ë*[ə] gemengt, bei -ech(-eg) ëmmer *é*[e]. Franséisch Wierder op -elle, -enne, -esse, -ette (an iwwerhaapt Wierder mam stommen e) loosse mer dacks stoë wéi gewéinlech: *Ficelle, Persienne, Vitesse, Poussette*.

KONSONANTEN

Am Lëtzebuergeschen ënnerschede mer se der Längt an der Stëmm no: kuurz a laang, mëll a schaarf. Eis meescht Konsonante sin nëmme kuurz, jhust Nues- a Säitelauter (*m, n, ng* [ŋ] — *l*) si kuurz a laang: *stall*(still) — *Stall*(Stall), [ʃtəl] — [ʃtəl:]; *wann*(wenn) — *Wann*(Getreide-*wanne*), [vɑn] — [vɑn:].

Kuurz a laang Konsonante schreiwe mer eent ewéi d'anert. Zum éischten, well d'halleft Land keng laang schwätzt, ma an hir Plaz d'Vokaler zitt, an och, well een eis Iwwerlängten haut nët méi esou kloër héiert wéi soss (vgl. Vokaler).

Laang Konsonanten (« Schwieflauter ») hu mer nëmme no kurze Vokaler. Si stin duerfir souwéisou duebel oons *nk* [ŋ::k], wann nët nach Konsonanten nokommen. Mir huelen un, 't liest een se vum selwe richteg: -ld, -lz, -mp, -nd, -nk, -nz sin op jidde Fall laang um Enn vum Wuert. Oons déi gin et dër nët vill, wou ee muss roden (-ll, -mm, -nn):

Bänk, Damp, Fall, Gold, Hond, Kamp, komm(gekommen), *Mann, Mënz, Onk, Schëld, Walz, Zonk*.

Eis Konsonantenzeeche weisen nom Dixonär zweërlee:

wéilaang de Vokal virdrun dauert (Quantitéit vum Vokal)
a wéi de Konsonant selwer klénkt (Qualitéit vum Konsonant).

1. Quantitéitsregelen (vgl. Vokaler).

Duebelgeschriwwe Konsonanten, am Wuert odder um Enn, bedeite jhust, datt de Vokal virdrun kuurz as. Virum eenzelne Konsonant gët de Vokal laang gelies (vgl. Vokaler 1-2).

No Duebelvokaler (Diphthongen), déi souwéisou laang sin, steet duerfir kee Konsonant zweemol. An onbetounte Silbe brauche mer och nët ze verduebelen, well do sin eis Vokaler gemengerhand kuurz (vgl. Vokaler 3-4).

Nët all eis Konsonante loosse sech duebel schreiwen.

Verduebelt gin nëmme b/p; d/t; g/g]/k; w[v]/f; s[s]; l, m, n, r an z[ts].

Amplaz *kk* huele mer *ck*, amplaz *zz*[ts] steet *tz*. Wa mer d'Wuert splécken, as et *k-k*, awer *t-z*. Dee Grapp kuurz Wierder, wou mer kees verduebelen, as bei de Vokaler ernimmt (1a). Wéi *g* an *s* ze schreiwe sin, widderhuele mer elei ënner (a, b) (= Vokaler 1b, c).

Vgl.: *Sabel* — *Sabbel*; *Redel* — *Ruddel*; *afen* — *affen*; *Neger* — *Bagger*; *paken* — *packen*; *Bal* — *Ball*; *Krom* — *kromm*; *Pan* — *Pann*; *Kap* — *Kapp*; *mar* — *Marri*; *Glas* — *lass*; *dat* — *datt*; *awer* — *iwwer*; *Plazen* — *platzen*.

(a) Wann de g [j] odder [ɣ] geschwat gët, steet e keemol duebel; och de Vokal virdrun nët, e sief kuurz odder laang.

kuurz — [j] virun *i*: *Kigelchen, Rigel, Sigel*/[ɣ] virun *u*: *Dugend, Kugel, Vugel*;
 laang — [j] virun *i, e*: *Fliger, Segel*/[ɣ] virun *a, o, u*: *Lager, Groussherzogin, Jugend*.

Wou de *g* als fransésche [ʒ] gelies gët, steet en och jhust eemol: *Roger* (*o* kuurz), *Loge* (*o* laang). Duebel-gg géif ëmmer [g] gelies (vgl. Vokaler 1b).

(b) De mëllen s[z] schreiwe mer keemol duebel; de Vokal virdrun och nët, e sief kuurz odder laang.

kuurz: *bëselen, Dusel, Fusel, Kisel, Rosel, Wisel*;

laang: *Brosi, draseg, Hesert, Osécken, Tasekëppchen, Zesi(Saisie)*.

Duebel-ss gët ëmmer schaarf gelies; ma och de schaarfen s steet ni duebel um Ufank vum Wuert. Nom Franséischen as et hei: *Sachet, Service, Souvenir*, wann de Lëtzebuerger nët grad en z[ts] an d'Plaz schwätzt: *Zaschee, Zerwiss, Zuvenir*.

Konsonanten, déi mer mat 2, 3 Buschtawe schreiwen, stin néierens duebel.

Virun ch(ech-Laut/och-Laut [ç/x], jh[ʒ], ng[ŋ], sch[ʃ]) — an och virum x[kʰ] — muss de laange Vokal duebel stoën.

kuurz: *Zich, Zuch, Pujhel, Frang, Nascht, Duxall*;

laang: *Liicht, Luucht, Pijhen, Schlaang, Haascht, Aax*.

Bei méi Konsonante steet keemol een duebel, 't sief dann, d'Wuert as zesummegesat.

z.B. - kt -: <i>Apdikt, direkt,*</i>)	awer - ckt -: <i>Jhicktubak, Ticktack,</i>
- ks -: <i>Diks (disque), diksen,</i>	awer - cks -: <i>décksen, Specksäit,</i>
- lm -: <i>Film, Schelmenaart,</i>	awer - llm -: <i>Bollmiel, Follmillen,</i>
- ml -: <i>Omlett, Rëmléng,</i>	awer - mml -: <i>himmlesch, nämmlech,**</i>)
- ms -: <i>Brems, fumsen,</i>	awer - mmz -: <i>flemmzeg, Hemmzert,</i>
- nd -: <i>Bëndel, Rondel</i>	awer - nnd -: <i>Sonndeg, Zämdokter asw.</i>

Eng Flexiounsending zielt fir e sonnert Stéck am Wuert. Haapt-, Egeschaafst- an Zäitwieder mat kuurzem Stackvokal verléieren ni e verduebelte Konsonant virun -s, -t, -st(en), -chen asw.:

déck — Déckst; dënn — Dënnst; klappen — Geklapps; wullen — Gewulls; blann Gromperen — blannt Glas; graffe Buschtaf — dat Graffst vum Graffsten; Drëpp — Drëppchen; Fouss — Féisschen; schaffen — du schaffs, hie schafft; Och ck an tz bleiwe sin: dacks, du strécks, hie sëtzt asw.

Opzepassen as jhust, wou een nom Däitschen nët verduebelt: *hien hält, du hëls, 't gëlt*.

D'Stacksilb mat laangem Vokal kann duurch e kuurzen Ëmlaut e Konsonant bäikréien: De Vokal muss kënne kuurz gelies gin.

Af — Äffchen; Schaf — Schäffchen; Trap — Träppchen; Zap — Zäppchen.

Sou soll een och bei den Ennsilben -ek, -ik, -in de Konsonant verduebelen, soubal -en drugehaang gët:

Béckelek — Béckelécken; Éislek — Éislécker; Kiewerlek — Kiewerlécken; Mechanik — Mekanicken; Kinnigin — Kinniginnen; Léierin — Léierinnen.

Ma den Dixonär fiert do selwer nët esou streng; 't geet och:

Flillik — Flilliken; Kinnek — Kinneken; odder: Brilléck — Brillécken; Buttéck — Buttécker.

Ëmgekéiert heescht et, wann e Wuert deklinéiert odder konjugéiert gët odder soss eng Endong kritt, all laange Vokal verduebelen, soubal e Konsonant bäikënnt:

De Vokal muss kënne laang gelies gin.

äre Pir — äärt Finn; hir Kanner — hiirt Kand; afen — Geaafs; erkalen — erkaalt; lafen — dir laaft; no — am noosten; e gudde Rot — nët rootsem.

'T kann awer hei och emol en duebelgeschriwwene Vokal duurch eng Endong nët méi néideg sin:

Biitchen — Bitercher; Kleeschen — Klesercher; Meedchen — Medercher; Reen — renen; Seel — Seler; deen — denen.

Jhust wou d'Betounong mat am Spill as, loosse mer de Vokal duebel stoën: *deemools, keemol, zweemol* a besonnesch *eemol* fir z'ënnerschede vun *emol*.

Wann awer zwee ganz Wieder zesummegesat gin, dann ännert dat viischt nët, och nët, wann et no engem laange Vokal e Konsonant bäikritt.

Ball — Ballspill; Dir — Dirwiechter; molen — Molkëscht; Pap — Papschossel; Ribb — Ribbsom; Sak — Sakduch. Jhust den -n fällt aus: *Reen — Reebou.*

Nëmmen eemol a fir sech eleng steet de sonneren « n » tëscht onbetounte Firwieder. Wann d'onbetount Firwuert « en »(hien) hannerun « de » odder « se »(du, si onbetount) stoë kënnt, da musse mer en n dertëscht schwätzen.

Soss géif d'Firwuert (en) mam onbestëmmten Artikel (en) verwiesselt:

Hu se n en elo? Awer: Hu si en elo? Hu se hien elo?

Kenns de n en erëm? Awer: Kenns du en erëm? Kenns du hien erëm?

*) Wa mer éisléckesch schreiwen, gi mer awer de [-kt] (amplaz guttlännesch -t) mat -ckt erëm: *hockt(haut), Leckt(Leit)*.

**) D'Lëtzebuergesch ënnersched *nämmlech* (= dat heescht) an d'*nämmlecht* (= d'selwecht).

Verbalendonge viru Firwierder a soss am Saz stin zum Deel sonner (« s », « en »), zum Deel gin s'un d'Firwuert drugeschriwwen (« -t »):

An Niewesätz (eendun, ob se mat Firwierder, Frowieder odder Konjunktiounen ugin) steet virum Firwuert du(de) deen -s fir sech, dee soss nēnnen d'Verb an der zweter Persoun kritt.

Wann s de mēngs . . . , wuer s de gees . . . , wēini s de waars . . . , datt s d'et weess . . .

Och viru *mir(mer)* a *si(se)* gouf fréier am Niewesatz dacks d'Verbalendong -e[n] (1./3. Persoun) virum Firwuert ewell geschwat: *datt en si duechten . . . , iert e mir koumen* asw.

Un d'Firwuert *dir, der*(= ihr) an un Adverbe knēppt sech etlechmol d'Verbalendong -t fir déi 2. Persoun, wann et eng Uried odder en Uerder soll sin: *Heit ! Dot ! Sout !*

De laange Vokal verduebelt sech hei, wann zwēi Konsonante beienee kommen: *Nediirt ! Geldiirt !*

2. Qualitëtsregelen.

Eis Schrëft deelt s'am kammoudsten esou op:

Hauchlaut — Säiten-, Nues- a Schwénglauter — Verschloss- a Reiflauter — Lautkoppelen — Hallefkonsonanten.

Den Hauchlaut [h] gët nēnne geschriwwen, wou een e schwätzt, d.h. um Ufank vum Wuert. De Buschtaf *h*, wēi en am Däitschen dacks nom Vokal steet (fir deen ze lāngen), gët et fir äis nēt.

Mir schreiwe keen *h*, wann en nēt gesot gët, z.B.: *Drot, Gefor, no, Rei, Weier* (däitsch: Draht, Gefahr, nahe, Reihe, Weiher).

Jhust a frieme Wierder a bei Nimm loosse mer deen *h* etlechmol sin, fir datt een s'eremkennt: *Bühn, Fernseh, Führerschäin, Kühler, Ohn(Ahn), Rhäin, Theater, Thees, Truh.*

Wat mer natiirlech och kees schreiwen, as den Hauch um Ufank beim schaarfe Konsonant. D'Héidäitscht mécht dat och nēt.

Mir schwätzen: [pʰa::ʔt] — [tʰa::ʔt] — [kʰa::ʔt];

mir schreiwen: *Paart — Taart — Kaart.*

Eis Vokaler hu mēllen Asaz (franséisch), d'Konsonanten haarden (däitsch).

De bestēmmten Artikel, oons männlech/Eenzuel, (*d'* = F. + N. Sing./M.F.N. Plur. = *déi, dat/déi*) an d'sächlecht persēnlech Firwuert (*t* = *et, hatt*) sin ouni Stēmm an ouni Hauch.

Dem Gehéier no ēnnerschede mer [d] — [t/d] — [tʰ/dʰ],

z.B. *dee*(teig) — *d'Ee*(das Ei) — *T*(Buschtaf « T », geschwat ewēi *d'Hee*: das Heu)

odder: *déi*(die) — *d'Éi*(die Ähre) — *Téi*(Tee).

Ma mir brauche keng dräi Zeechen, well *d'*[d] verléiert ēmmer d'Stēmm, 't[t = d] kritt ni den Hauch an *t*-[tʰ] um Ufank virum Vokal huet en ēmmer.

Säitelauter (l), Nueslauter (m, n, ng) a Schwénglauter (r) schreiwe sech wēi am Héidäitschen; den ng[ŋ] virum k gët zum n gekiirzt (nk).

Mir schreiwen: *Bal, Dall, Flam, Gar, Ham, Hond, Jharr, Komp, Lann, Mamm, Numm, Pan, Plang, Rank, Schwamp, Spann, Tur, Zaang, Zēnk.*

« Schwieflauter » gi keng extra gezeechent (vgl. 1).

Den -ng virum g- an zesummegesate Wierder, apaart bei *ong*-(on-), gët nēt gekiirzt, well d'Héidäitscht keng esou Beispiller huet: *onggefēier, ongemällech, ongeruet.* (Mir soēn awer och: *onggefēier, ongemällech, ongeruet* asw.)

Den r « rullt » d'Ēmgangssprooch nēt, si « schappt » e bal wēi e mēllen ch. 'T as enges, ob een e mat der Zong [r] odder mat der Strass [ʀ, ʁ] schwätzt: eist Zeeche bleift r.

Bei Verschlosslauter (b/p, d/t, g/k) a Reiflauter (w[v]/f, s[z]/ss[s], jh[ʒ]/sch[ʃ], j/ch[ç], g[ɣ]/ch[x]) ēnnerschede mer (a) um Ufank an am Wuert, (b) um Enn vum Wuert.

(a) Verschloss- a Reiflauter um Ufank an am Wuert:

Geschwat ewēi op däitsch — geschriwwen wēi op däitsch.

Ofgesi vun der Aussprooch gët nēnne beim g = [g, j, ɣ, ʒ].

Den ch bedeit « ech-Laut »[ç] an « och-Laut »[x] ewēi am Däitschen.

Matbäigeholl gi jh(«franséische j») fir [ʒ] an a frieme Wierder c fir [k] an [s], ch fir [k] an [ʃ], ph fir [f], qu fir [k] a v fir [v].

[g/ɣ] = g:

Den héidäitsche g[g] *) (Verschlosslaut) schwätze mer nëmmen um Ufank vun der Haaptsilb an an der Virsilb ge-; jhust an Nimm an a geléinte Wierder gët et en och am Wuert:

Bagger, Bugrang, Buggi, Neger, Waggong — Beggen, Diggel.

Franséisch Wierder hu g als [g] nëmme virun a, o, u, an l, r, soss muss gu fir [g] stoën:

Garage, Glace, Godet, Gourmet, Gros, dégustéieren awer: Gueulard, Guichet, Guide.

De plattdäitsche g[ɣ] (Reiflaut) gët et nëmmen tëscht Vokaler; d'Ëmgankssprooch kennt e jhust nom kuurzen [u], oons a frieme Wierder, wou se n en och no [o:] an [a:] seet. En héiert sech un ewéi e schwaachen [ʌ], 't as en « och-Laut » mat Stëmm, ma mer schreiwen en ëmmer g:

Dugend, Kugel, Vogel, ondugen; bedrogen, eruzen, geflügen.

Grad esou schwätze mir de g dacks a geléinte Wierder:

Groussherzogin, Jugend, Lager, Tagung.

Fir déi puer Wierder brauche mer keen extrat Zeechen, och nët fir de [j] op Plazen, wou en dem [ɣ] säi Guet as an och g geschriwwe gët (vgl. [j] = j/g; Vokaler 1b):

Kugel — Kigelchen, Vogel — Vigelchen, verlügen — Ligenen.

[k] = k/q/c/ch/qu:

De [k]**) steet ewéi am Héidäitschen ëmmer als k (verduebelt: ck); wou tëscht k a Vokal en halwen u geschwat gët, ëmmer als q. De q gët et nëmmen um Ufank vun enger Silb, néierens um Enn.

Mir schreiwen: *Akaul, baken, Bäcker, Deckel, Kabes, kal, Kaz, mackeg, Réck, Sak;*

awer: *Gequellter, verquessen, quetschen, Quetsch, Quisel, quokeleg, Quonk, quot.*

A frieme Wierder gi mer de k ganz dacks mat c erëm odder mat qu (op franséisch c virun a, ai, o, u, l, r — qu virun a, ai, é, e, è, ê, i/d.h. virun a, ai = c od. qu):

Calque, Caisse, Clairon, Contraire, Crayon, Cuvette — Quai, Quartier, Quête, Quiche.

Friem Wierder verdroën och kk an cc: *Akkont, Akkuerd, Mokka — Accroc, d'accord.*

Mam ch si mer spuersem: *Charakter, Christin, chronesch, awer: Kouer, Krëschttag, Krëschtnech.*

[f] = f/v/ph:

Den [f] steet als f/v nom Héidäitschen nëmmen um Ufank vun der Haaptsilb a vun de Virsilbe vir- a ver-; soss am Wuert gemengerhand als f.

Fiischt(First) — viischt(vorderst); féier(führe/fahre!) — véier(vier);

Féi(Feh, Iltis) — Véi(Vieh); fir(für) — vir(vor/vorne); Funn(Fahne) — vun(von).

Wa v am Wuert virkënnt, dann nëmmen do, wou eng Silb ugeet:

averstan, Gevuedesch, onverhuckels, onverschimt, Onverstand, Polver.

Jhust a geléinte Wierder, besonnesch wou d'Lëtzebuergesch eng Silb ofgeschlaff huet do steet en och um Enn:

aktiv, brav, Nerv, Oktav, Offensiv, Spektiv, Uedem an Éiv;

soubal eng Endong drukënnt, liese mer w[v]: *e brave Kârel, Nerven.*

A frieme Wierder gët och ph geschriwwen: *Geographie, Philharmonie, Katastroph.*

[v] = w/v:

Den däitsche w (= franséische v) schreiwe mer a Lëtzebuerger Wierder jhust mat w.

Bawel, bleiwen, glewen, Huwwel, kniwwelen, Niwwel, Sewel, Wal, Wee, Wo, Wuurm.

A geléinte Wierder aus dem Franséischen odder dem Laténgeschen, wou d'Héidäitscht gär de v stoë léisst, do hale mir e meeschtens och: *Avis, Enveloppe, Nouvelle, Revue, Vakanz, Vanill, Vas, Verb, vis-à-vis, Visitekaart, Vitamin, Voiture, Volant, Vote, Vue.*

Dat heescht awer nët, de w wir hei verbueden; wou d'Wuert duurch d'Aussprooch odder d'Endong méi e Lëtzebuerger Aschlag kritt, setzt den Dixonär en dacks:

Wallissen, Wëlspompel, Wermischel, Wollowang(Vol-au-vent), och: Diwwi, Ziwwi.

*) Genée geholl mécht de Phonem g zwou positionell Varianten, déi eist Ouer knaps ausereneenhält: [j] virun i, é (= « viischte g »), [g] virun ä, a, o, u (= « mëttelste bis hënneschte g »). Mir zeechen déi zwéin hei och phonetesch nëmme mat [g], well néierens eppes ze verwiesslen as. Vgl. **).

**) Grad ewéi de [g] mécht de [k] zwou positionell Varianten: [c] virun i, é (= « viischte k »), [k] virun ä, a, o, u (= « mëttelste bis hënneschte k »). Béides schreiwe mir k, och phonetesch [k]. An Éislecker Sproochen, wou virun -d/-t dacks « gutturaliséiert » gët (> -gd/-kt = epenthetsche -g/-k virum Dental), léissen sech fir g, k no donkle Vokaler [ɔ, ʊ] esouguer [G, q] asetzen (= uvulare g od. k, beim Zäppche mat der hënneschter Zong artikuliert); ma mir huelen och hei [g] a [k]. Vgl. Sonner Sproochen.

[z] = s/z; [s] = s/ss/c/ç/t:

Um Ufank vum Wuert huet eis Sprooch nët bal schaarfen [s]; nëmmen a geléinte Wierder, wann een nët léiwer z[ts] an d'Plaz schwätzt.

Wou [s] geschwat gët, geet um Ufank een s- derfir duer, wann d'frient Wuert nët c- huet (virun *i, é, è, e*): *Salon, Centre, Cinema, System* — och: *Zalong, Zënter, Zinëma, Zistem*. A geléinte Wierder kann z- um Ufank awer hei ands do mëllen [z] bedeiten: *Zéro, zut* !

Am Wuert kënn mëllen [z] a schaarfen [s] vir:

Mir schreiw am Wuert de mëllen s nëmmen eemol an de schaarfen s nëmmen duebel, de Vokal virdru sief laang odder kuurz (vgl. Vokaler 1c). Den däitschen ß ersetze mer wéinst eise Schreifmaschinnen duurch ss.

mëllen s: *broselen, Dosen, Dusel, haseleg, Iesel, Riselen, rosen*;

schaarfen ss: *baussen, e bëssen, Deessem, iessen, Stéisser, Täissel*.

A frieme Wierder léisst sech awer och z fir [z] an c, t fir [s] schreiw (ç virun *a, o, u*):

mëllen s: *Gaze, Gazette, Gazon*; ganz rar steet och x: *Sixième*.

schaarfen ss: *Demokratie, Explikatioun, Face, Farce, Garçon, Konversatioun, Reçu, Soupçon*.

[ʒ] = jh/g/j:

De « franséische j » (mëllen sch) schreiw mer meeschtens jh:

Jhang, Jharr, jhauwen, Jhämp, Jhick, jhummen, jhurren; *grujheleg, knujhelen, Pujhel*.

Jhust Wierder, déi hir franséisch Fassong behalen, déi stin deemno virun *e* mat g/j, virun *a, o* mat ge/j, virun *i, y* mat g a virun *ou, u* mat j:

gentil, Jeton; changeant, Georges, Jaquette, Jolibois; Gilbert, Gymnase; Journal, Jupe, Jus.

[ʃ] = sch(-l,-m,-n,-w)/s(-p,-t)/ch:

Wéi am Héidäitsche schreiw mer um Ufank vun der Silb sch viru p an t nët aus: **sp, st**; och **spl, spr, str**. Dat geet ganz gutt, well mir op där Plaz keemol *s-p, s-t* schwätzen. Och zesumme-gesate Wierder kënnen mer duerfir mat *sp, st* schreiw, soulaang déi zwéin an eng Silb falen:

Spaass, Spill, Spläiter, Spléck, sprock, sprangen — *Heesprénger, Holzspläiter, Mondspill*.

Stack, stäif, Stréckel, Strumm — *Huerstack, Schongstréckel*.

Wou mer awer am Wuert sch-p, sch-t op zwou Silbe leën, do muss et ausgeschriwwe gin:

baschten, Buschtaf, Eschtrech, Inschpekter, Moschtert, Paschtouer, rëschten, Sieschter; soss liest een *s-p, s-t*: *Aster, Éisträich, Kasperlek, Lastik, Mastik, pësperen, Vesper*.

Besounesch an Nimm vun Uertschaften heescht et uecht gin:

Eeschpelt(Tarchamps), *Ischpelt*(Urspelt), *Krëschtnech*(Christnach), *Méischttrëf*(Mæstroff); esou ënnerscheid ee gutt: *Keespelt*(Keispelt), *Nouspelt*(Nospelt), *Uespelt*(Aspelt).

Um Enn vum Wuert muss een sch-t ëmmer ausschreiw, well den s-t gët et och do:

Aascht, Frascht, Këscht, Loscht, Rescht — *Fest, Poopst, Post, Test*.

A franséischen a geléinte Wierder dærf *ch* fir [ʃ] stoën: *Archiven, Châmbre, Chauffeur, Chirurg, Couche, Recherche, Tranche*.

[j] = j/g:

Den « däitsche j » (no beim halwen i) steet um Ufank vum Wuert als j, ma am Wuert (no i, e, éi, l, n, r, t, och virum l) als g:

deeglech, digelech, Ierger, Kigelchen, Ligen, méiglech, Segen, Uergel, Vigel (vgl. Vok. 1b); och an e sëllegen Uertsimm: *Déilgen*(Dillingen), *Diengen*(Dœnningen), *Lëntgen*(Lintgen).

Nëmmen a Wierder wéi *Andiljen, Familjen, Pompjen, Schantjen, Trueljen*, wou d'Franséisch *-ier, -ille* huet, gët e grad geschriwwen, wéi e geschwat gët. Dat gëlt och fir *Veijoul, vajouleg*, wou de j aus dem i kënn. Dacks schreift sech béides: *Billet*(*Biljee*), *Oeillet*(*Oijee*).

Och amplaz *-ng* (*-éng, -ong*) ka j stoën: *Ännerjen, Mengjen, Stelljen* (= *-ong*); no engem i setze mer do awer besser *-g-*: *Ännerigen*, an um Enn *-ch, -cht*: *Andillech, Mengecht* asw.

Uertsimm op *-éngen* (*-éng, -ang*) stin dacks mat *-gen*: *Géidgen*(Gœdingen), *Rullgen*(Rullingen), ma 't wir och kee Feler, se mat *-j-* ze schreiw: *Ouljen*(Olingen), *Rëmëljen*(Rümlingen) asw.

Vereenzelt steet a geléinte Wierder och um Ufank g- fir [j]: *Generatioun, Generol, Geographie* (= *hd.[g]/frz.[ʒ]/lëtzb.[j]*!).

[ç/x] = ch:

Wéi am Héidäitsche steet *ch* fir « ech-Laut » [ç] an « och-Laut » [x]. Allebéid komme se nët um Ufank vum Wuert vir.

En « ech-Laut » schwätzt d'Ëmgankssprooch no helle Vokaler (*i, e, ä*; och *ö, ü*) an no Konsonanten. En « och-Laut » schwätzt se no donkle Vokaler (*u, o, a*).

D'Duebelvokaler *ie* an *ue* gi virum *ch* (« ech-Laut » !) *ie* an *ué* geschwat (ma ouni Stréch um e geschriwwen). 'T muss een ewell gutt lauschteren, fir deen Ënnerscheid matzekerien.

« éch-Laut »: *dichteg, Eechel, Frächen, héichen, Späicher, stiechen, uechter; Ellchen, Meedchen, Spënnchen, Tiitchen.*
 « och-Laut »: *fluchen, broochen, gaachelen; Houchzäit, stauchen.*
 D'Aussprooch vum « éch-Laut » an der Endong *-chen/cher* (Diminutiven) wiesselt vun [ç] iwwer [j] bis zum [t]. (Vgl. Hallefkonsonanten).

(b) Verschloss- a Reiflauter um Enn vum Wuert:

Geschwat ewéi op däitsch — geschriwwéi op däitsch, anescht geschwat ewéi op däitsch — geschriwwéi geschwat.

Souwäit d'Lëtzebuergesch an d'Héidäitsch matenee Verschloss- odder Reiflauter hun, souwäit gin s'op déi däitsch Manéier geschriwwen, mëll odder schaarf — och wa mer wëssen, datt mer déi Lauter um Enn ni mat Stëmm schwätzen: Da's d'Gesetz vum haarden Auslaut.

Am Lëtzebuergesche verléiert (grad ewéi am Hd.) um Enn vum Wuert all mëlle Konsonant séng Stëmm (oons *l, m, n, ng* an *r*), d.h. *b, d, g, w, s, jh, j* gi schaarf geschwat ewéi *p, t, k, f, ss, sch, ch*. (Virun engem Ufanksvokal am Saz spillt eng aner Regel; vgl. D'Wierder am Saz, 2.)

Mir soën: *Kueben — Kuep, Broden — Brot, Figen — Fi(c)k, Drauwen — Drauf, Nuesen — Nuess, Piijhen — Piisch, Dejen(Tagen) — Deech(Tage), Laγen(Lagen) — Laach(Lage).*

Mir schreiwen: *Kueb(plattdt. Kobbe), Fig(Feige/figue), Nues(Nase), Deg(Tage), Lag(Lage).*

Nom däitschen (odder franséische) Bild fuere mer an dese 7 Fäll:

lëtzeb. [-p]	schreift sech	<i>-b/-p: Ribb</i> (Rübe)	—	<i>Rëpp</i> (Rippe)
lëtzeb. [-t]		<i>-d/-t: Weid</i> (Weide)	—	<i>weit</i> (weit)
lëtzeb. [-k]		<i>-g/-k: Drog</i> (Droge)	—	<i>Hok</i> (Haken)
lëtzeb. [-f]	schreift sech	<i>-w/-f: Léiw</i> (Löwe)	—	<i>Bréif</i> (Brief)
lëtzeb. [-s]		<i>-s/-ss: Dous</i> (Dose)	—	<i>grouss</i> (groß)
lëtzeb. [-ç]	(«ech-Laut»)	<i>-g/-ch: Deeg</i> (Teig)	—	<i>Deech</i> (Dächer)
lëtzeb. [-x]	(«och-Laut»)	<i>-g/-ch: Dag</i> (Tag)	—	<i>Daach</i> (Dach)

Déi Regel gëlt och, wa méi Konsonanten um Enn beieneest, z.B.: *Stëbs*(Staub) — *Lëps*(Lippe).

Am 8te Fall, dee méiglech as, muss nom franséische Middel de stommen *e* derbäis:in:

lëtzeb. [-ʃ] schreift sech *-ge/-sch: Loge*(loge) — *Piisch* (pêche/Pfirsich).

Zum dacksten as awer béides erlaabt: *Blamage/Blamaasch, Massage/Massaasch, Tapage/Tapaasch*. (De *g* liest sech am Wuert wuel [ʒ], ma um Enn schwéierlech [ʃ] ouni *e* hannendrun).

Wann awer e lëtzebuergesche Reiflaut an d'Plaz vun engem däitsche Verschlosslaut kënnt an ëmgekéiert, da schreiwe mer, wéi mer schwätzen: ëmmer dee schaarfe Laut.

Mir begéinen zesoën nëmmen dës 4 Fäll:

lëtzeb. [-f]	amplaz hd.	<i>-b [-b/-p]: Bouf</i> (Bube)	—	<i>of</i> (ab)
lëtzeb. [-p]		<i>-f/-pf: op</i> (auf)	—	<i>Tromp</i> (Trumpf)
lëtzeb. [-t]		<i>-s/-tzt [-tst]: dat</i> (das)	—	<i>gesat</i> (gesetzt)
lëtzeb. [-s]		<i>-chs [-ks]: Fuuss</i> (Fuchs)	—	<i>Uess</i> (Achse, Ochse)

Déi Ënnerscheder ergin sech aus eiser Sproochgeschicht:

D'héidäitsch Lautverschiwwong man eis schaarf Lauter hallef, eis mëll nët mat.

Germ. *p, t, k* > hd. *pf/f, z/s, ch*: *Pfad, auf; Zaum, was; auch;*

≥ lëtzeb.: *Pad, op; Zam, wat; och.*

Germ. *d, w/f, γ/j* > hd. *t, b, g*: *Tür; leben, Leib; Vogel, Vögel;*

= lëtzeb.: *Dir; liewen, Läif; Vuγel, Vijel ([γ/j] = g geschriwwen).*

E puer sënnerlech Fäll bleiwen z'ernimmen:

[t] = -d/t:

Wou an däitschen Haaptwierder -dt fir -t steet, behale mir -d;

an Zäitwierder bleift -t wéinst der Endong:

-d: Stad, Stied, stieds — Uertsnimme wéi *Rued*(Roodt), *Réid*(Rædt), *Bëschrued*;

-t: hie bënt, hie fënt, dir bant, dir fant (= bind[e]t, find[e]t);

awer: *hie spënnt, hie wënnt* nom héidäitsche Middel.

A geléinte Wierder dærf -dt stoën: *Gesandten, Verwandtschaft.*

Wou eist Wuert eenzock mam Däitsche ka verglach gin, schreiwe mer -d odder -t, wéi d'Däitsch et huet (Regel 2b), -dd odder -tt no eisem kuurze Vokal (Regel 1); wou een d'aalt Wuert nët méi erëmkënnt, setze mer -t, wéi mer soën:

-d: *Bad, Bond, Gedold, Géigend, Heed* (Heide), *Häerd, Juegd, Leed, Mod, Owend, Soud, Wëld*;
 -dd: *Fridd, Glidd, Judd, Lidd, midd, Ridd, Schmadd, Schmëdd*; nom Frans. och: *Gidd* (guide).
 -t: *Buet, Brot, Efalt, Fuesent, Heet* (Haupt), *Nout, Rot, Sot, Spuet, Welt, Wot, Zelt*;
 -tt: *Blutt, Friit* (pomme frite), *Gutt, Mitt* (Met), *Mutt, Nitt, Patt, Rutt, Schnatt, Watt, Wett*.

Wou d'aalt Wuert nët méi gewosst as, ëmmer -t: *Fuesent, Léngent, Zant* (ahd. zand).

Bei Virnimm hale mer -d, sou laang et geet: *Bärend, Gierend* (Bernard, Gérard).

Am Lëtzebuergesche bleift d'germ. Ofledongssuffix -i ðô/-iðô (engl. -th = Adjektivabstraktum) lieweg; mir schreiwen et -t: *Déckt, Déift, Färent, Gréisst, Hëtzt, Héicht, Kränkt, Längt, Léift, Nätzt, Stäärkt*, jhust nët, wann op däitsch e Wuert mat -de erhalen as: *Freed, Friemd* (obschons bei äis nët < -md + -e!).

Eis Uertsnimm op -feld (-[f]elt), -scheid (-schent), -schleiden (-schelt), kréien -t:

Bënzelt(Binsfeld), *Heischent*(Heiderscheid), *Randschelt*(Rindschleiden).

[s] = -s/ss:

Um Enn vum Wuert gët no eiser Regel (2b) nëmme schaarf ausgeschwat: -s an -ss bedeuten duerfir hei eent an d'nämmlecht = schaarfen [s].

Si gi gesat wéi am héidäitsche Wuert: -s fir -s, -ss fir -ss an -ß:

Äis, Dous, Gas, Glas, Haus, Rous, weis — *Faass, Fouss, grouss, Mooss, séiss, wäiss*.

Wou d'Lëtzebuergesch [-s] huet amplaz däitsch -chs[ks] an -z[ts], steet ëmmer -ss:

Wuess(Wachs) — *Wues*(Wasen); *e Stéck Weess*(Weizen) — *e Stéck Wees*(Weges).

Elei muss all Kéier verglach gin: *Biiss*(Büchse), *Duess*(Dachs), *Fluess*(Flachs), *Fuuss*(Fuchs), *Héiss*(Hachse), *Luuss*(Luchs), *Uess*(Achse/Ochse).

E sonneren s (= Endongs-s/2. Pers. Eenzel vum Verb, vgl. Konsonanten l) as ëmmer schaarf [s]: *wuer s de gees, ier s de kënn*s. Ma en s' (= si, se vrum Vokal) as am Fong en Ufanks-s: En as mëll [z] odder schaarf [z = s], deemno wat fir Konsonante virdru kommen, d.h. mëll nëmme no l, m, n, ng, r a Vokaler (vgl. D'Wierder am Saz, 2e).

(l, n) + [ts] = -s/ds/ts/z:

No l an n schwätze mer den s mat schwaachem t- virdrun *), ma geschriewe gët nom Däitschen; jhust -tz no l-, n- gët et nët.

-s: *als, Bols, eens, Fiels, Gäns, Hals, Hans, maans, oons, wéinstens, zemools*;

-ds (d + s-Flexioun): *hannerwands, Kandskanner, Opstands, owends*;

-ts (t + s-Endong): *därbants* (binnent/s), *nuets, riets*; ma uechtgin: *hei ands do* (und/s!);

-z: *Danz, ganz, Kranz, Malz, Mëlz, Mënz, Onz, Pelz, Salz*; och: *Holz* (Holtz!), *Wolz* (Wiltz!).

Bei Zäitwieder gi mer och uecht op d'Däitscht: *du spënnst, du wënnst*; awer: *du bëndst, du fëndst* (= bind[e]st, find[e]st), och: *du hältst* (= hältst), obschons mir *halen* (≠ halten) soën.

[ç/x] = -g/ch:

Wou mir amplaz héidäitsche -g e Reiflaut schwätzen, « ech-Laut » odder « och-Laut », schreiwe mer a betounten Ennsilben nom kuurze Vokal nëmme -ch:

Bräch, ewech, Stréch, Zich — *Brach, Broch, Zuch*.

Nom laange betounte Vokal schwätze mir zesoën nëmme « ch » [ç/x], ma mir schreiwe -g odder -ch nom Däitschen, och virun -d/t:

Dag(Tag), *Deeg*(Teig), *Éigt*(Egge), *Juegd*(Jagd), *Lag*(Lage), *geluegt*(gelegt);

aacht(acht), *Daach*(Dach), *Hiecht*(Hecht), *Nuecht*(Nacht), *uecht*(acht), *geduecht*(gedacht).

Wou awer -l- odder -r- tëscht de Vokal an de Reiflaut kënn, do gëlt den däitsche -g odder -ch; de Vokal sief kuurz odder laang:

Bierg(Berg), *Biirg*(Bürge), *Buerg*(Borg), *Buurg*(Burg), *Felg*(Felge), *Suerg*(Sorge), *uerg*(arg).

Däitsch -ch bleift och sin no kuurz a laang: *Buerch*(Barch), *duurch*(durch), *Perch*(Pferch).

Amplaz däitsche -k schreiwe mir -g, wa mer [ç] derfir schwätzen: *Muerg*(Mark).

An dene puer Wieder, wou mir en héidäitsche -g [k] soën, schreiwe mer -ck, wa mer de Vokal virdru kuurz hun, ma nom r souwéisoën nëmme -k:

Flock(Flug), *Zock*(Zug) — *Wierck*(Werg).

Geléint Wieder verdroën ëmmer den eenzelne -g um Enn; verduebelt gët do och nom kuurze Vokal nët, wa [-k] gesot gët; 't sief dann, 't friemt Wuert hätt ewell -gg:

Drog(Droge), *Fig*(Feige/figue), *Grég*(Grégoire), *Grog*(Grog) — *Bulldogg*(-dogge).

*) l an n artikuléiere sech hannert den Zänn; sou héiert een den Iwwergank zum Reiflaut [s] ewéi e schwaache Verschlusslaut [t].

Nom kuurzen onbetounte Vokal bleift och den däitsche -g, ma mir schwätzen ch[ç]:

Balleg(Balg), *bëlleg*(billig), *helleg*(heilig), *Ueleg*(Öl, plattdt. Olig);
awer: *gefëierlech*(gefährlich), *Kielech*(Kelch), *Mëllech*(Milch) asw.

Eis Adjektiver stin all nom Héidäitschen, oons bestëmmten Endongen:

-zeg mat g: *bloëlzeg*, *brongelzeg* (héidäitsch: bläulich, bräunlich),

-echt mat ch: *geblummelecht*, *gesprinslecht* (hd.: blumig, sprenkelig), grad ewéi: *Bäckeicht*, *Hickeicht*,

jhust nët, wann et Partizipie sin: *gesiedegt*, *verfollegt*, *vermoléissegt*.

Lautkoppelen.

Och bei Konsonantekoppele kann et mat engem Zeechen duergoën, wann se hefeg sin an een se gläich erëmkennet. Mir halen äis bei [ks] an [ts] un den däitsche Gebrauch:

[ks] = **chs/cks/ks/x/xcc/ct/kt**:

D'Lautkoppel [ks] schreiwe mer nom Héidäitschen chs, cks, ks, x; ma chs, cks setze mer nëm-men nom kurze Vokal, ks kann no kurz a laang stoën.

Wou mer keen direkte Verglach fannen, huele mer x; natiirlech nët, wa k an s op zwou Silbe falen. Duebelen x gët et nët; laang Vokaler virdru stin ëmmer zweemol.

Béchs, *Eidechs*, *Ochs*, *sechs*, *Wichs*; *dacks*, *Gedecks*, *quicksen*; *Aax*, *féx*, *Hex*, *Jux*.

Mir setzen och: *Box*, *Dixonär* (odder: *Diktionär*), *Lexioun* (odder: *Lektioun*).

ks schreiwe mer selen: *Diks*(disque), *diksen*, *Maarksdag*(Markus-), *gaaksen*, *gierksen*.

Nom kurze Vokal zeechent ks ëmmer d'Lautkoppel an der Stacksilb (= k virun s nët verduebelt: *Diks*), cks d'Lautkoppel vu Stacksilb + s-Endong (= ck bleift: *Ge/deck/s*).

A frieme Wieder léisst de ks sech grad esou gutt mat cc, ct, cx wéi mat kt, x erëmginn:

Accident, *Action*, *Excès*, *extra*, *fixéieren*, *mixen*, *perfectionnéiert*, *Succès*, *Taxi*.

[ts] = **z/tz/zz/ts/tc/s**:

D'Lautkoppel [ts] schreiwe mer nom Héidäitschen um Ufank z, am Wuert an um Enn tz odder z (nom kuurzen odder laange Vokal).

Jhust wann den s nëmmer eng Endong hannerem t mécht, steet ëmmer ts.

zappen, *z'iessen*, *Zill*, *Zuch* — *pëtzen*, *sëtzen*; *Plaz*, *spizeg*;

awer: *Gelitts* (= *Geléis*, *Ligen*), *Gefreets* (= *Gefroots*, *Froën*), *nuets*, *riets* asw.

Flektéiert Zäitwieder op (t)z-s (= 2. Pers. Eenzuel) gi riichtewech -tz/-z geschriwwen:

du bitz, *du botz*, *du nätz*, *du schnäiz*, *du sätz*, *du spätz*, *du späiz*, *du uz*;

vgl. dogéint: *du bitts*, *du flitts*, *du hitts*, *du litts*, *du reits*, *du schneids*, *du zitts*.

A frieme Wieder kann een awer och -t- schreiwen (= lat./frans. -t- fir [ts] od. [s]):

[ts]: *Patient*, *Ratioun*, *Statioun*; [s]: *Aktiën*, *Explikatioun*, *Friktioun*.

Muenchmol geet et besser nom däitsche Bild: *Präzisioun*, *Spezialitéit*.

Friem Wieder verdroën och zz: *Pizza*, *Razzia*, *Terrazzo*.

De franséischen c- odder s- loosse mer dacks sin, wa mer och schons [ts-] schwätzen:

Centre/Zënter; *Cercle/Zerker*; *Seringue/Zeréng*; *Service/Zerwiss*.

Hallefkonsonanten.

[i] = **j/g/ch/i**:

De [j] iwwerhaapt schwätzt sech der Géigend no méi i odder méi jh; oons dat wiesselt d'Aus-sprooch gär vun engem zum aner. Mir gin hei jhust op d'Ëmgankssprooch uecht:

Halwe j (halwen [i]) héiert een amplaz [j] virum Vokal an no l, n, r, ma amplaz [ç] besonnesch nom s mat engem Konsonant virdrun (-ks-, -ls-, -ts-), nët no p, t, k an f.

No l, n, r deit [i] meeschtens op e Wuert, dat sech nët spléckt, ma [ç] op d'Endong -chen, -cher:

[i] (geschr. g/j): *Gaaljen*, *Karunjen*, *Muerjen* ≠ [ç] (ch): *Millchen*, *Spënnchen*, *Tiirchen*.

Ma -ljen, -njen, -rjen kann och op -ong, -éngen (Uerts-nimm) zrëckgoën: *Erzieljen* (Erzählung), *Lelljen* (Lelling).

Bei -sç- as et ënnerschiddlech: *bëssien/bësschen*, *Hiesien/Hieschen* (geschr.: *bësschen*, *Hieschen*), ma bei -ks/j-, -ls/j-, -ns/j-, -ts/j- (= -/chen) héiert een zum dacksten [i], grad ewéi een no -ld-, -mp-, -nd-, -rf-, -rk-, -rt-, -scht e kloren -ch (éch-Laut) schwätzt.

[i] (geschr. ch!): *Béxchen*, *Dänzchen*, *Hëlzchen*, *Witzchen*, och: z'j > [tsi]: *zejoër* > *zjoër*;

[ç] (= ch): *Bildchen*, *Lëmpchen*, *Kierfchen*, *Määrkchen*, *Pëndchen*, *Täärtchen*, *Wirschtchen*, grad ewéi no p, t, k, f eleng: *Däppchen*, *Frettchen*, *Jäckchen*, *Schäffchen*.

An Uerts-nimm as de -g- hei och [ç] ze liesen: *Rëttgen* (Roussy-le-Village), *Scheedgen* (Scheidgen).

[j] + chen geet engem selen iwwer d'Zong; 't zéckt een do, well soss [j] an [ç] zevill schliirpsen. Léiwer seet een zwou Verklengerongen noënen (el + chen): *Dëschelchen*, *Karmëschelchen*.

An all dene Fäll zielt den halwen i fir e Reiflaut, d.h. e Konsonant; 't as fir äis do ëmmer e j odder en ch. Mir schreiwen e wuel och -g-, ma keemol i. Am Suffix -chen/cher zielt e fir en ch.

Wou ëmgekéiert awer (a geléinte Wieder) en i viru soss engem Vokal zum [j] gët, do däerf een den i stoëloossen: *Braconnier*, *Indianer*, *Reli(gi)oun*.

Eréischt wann d'frient Wuert ganz schanjhéiert, setze mer j: *Pampuljen*, *Spiirkeljouen*.

Eng Parti vun eisen -lj-, -nj- geet op franséisch -(i)lle[λ], -gne[p] (palatal Säiten- an Nues-lauter) zréck, déi mir schwéier geschwat kréien. Mir huelen se duerfir gewëssermoose vuneneen: *Bataaljen*(bataille), *Trueljen*(treillis); *Punjar*(poignard), *Schampanjer*(Champagne).

[u] = w/u/o:

Halwe w (halwen [u]) héiert een amplaz [v] no q [k], sch [ʃ] an z [ts].

De w[v] verléiert no [k], [ʃ] an [ts] séng Reiwong, ma amplaz datt em d'Stëmm ausgeet (wéi dacks dem r), gët en hallef zum Vokal, deen ee wéinst sénger dréiwer Faarf meeschtens fir en u hält, ma dee genee geholl grad sou dacks keen as.

Deemno wat fir e Vokal nokënnt, léiss sech z.B. fir *schw-* (dréideg geschwat) och soën: *schoammen*(schwammen), *schëenken*(schwenken), *schöëier*(schwéier), *Schüier*(Schwier), *Schuoër* (Schwoër).

No k(=q) an ts(=z) kënnt ee bal d'nämmlechte erlauschteren, ma an der Schrëft stéiert den u nët méi wéi de w. Soulaang den Akzent um Vokal hannendru läit, versteet een [u], d.h.:

Fir een an deeselwechte Reiflaut [v] stin eng Rëtsch Tëschelauter virum Haaptvokal: all ziele se fir Konsonanten. 'T as fir äis ëmmer e w, och wou mer nom Héidäitschen u schreiwen.

Quascht, *Quitt*, *Quonk*; *Schwamp*, *Schwitz*, *Schwonk*; *Zwank*, *Zwir*, *gezwongen*.

A franséische Wieder loosse déi Tëschelauter [u, y] sech o an u schreiwen; si behalen do hir vokalesch Zeechen: *Besoin*, *Pointe*; *Huissier*, *Puisset*.

Franséisch oi[u] bleibt gemengerhand sin — *Coiffeur*, *Croissant*, *Droit*, *Toilette*, *Toile-cirée* — bis op déi Plazen, wou d'Betounong ëmschléit: *Toise*, *Voile* > *Tues*, *Wuel*.

Och an eisen Duebelvokaler (ai, äi, éi, ie — au, äu, ëu, ue) fanne mer halwen [ɪ], [e] an [u], [o]; ouni Iwwergank wuesse keng Vokaler zesummen.

Halleflaang wir ze setzen: *aj*[α^e]; *éj*[e^e]; *jë*[ɪ^e] — *aw*[α^o]; *ëw*[œ^u]; *wë*[u^o];

iwwerlaang wir et: *ääj/äji*[æ:j/ɛ:j]; *ijë*[ɪjə] — *ääw/äwu*[æ:w/ɛ:w]; *uwë*[ùwə].

Ma hei zielen s'alleguer als Vokaler; duerfir si se fir äis i an u.

Halleflaang schreiwe mer: *ai/ei*; *éi*; *ie* — *au*; *ou*; *ue*;

iwwerlaang as et: *äi*; *ie* — *au*; *ue*.

D'WIEDER AM SAZ.

DRÄI SPROOCHGEWUNNECHTEN AN DER SCHRËFT.

1. Nët geschwat an nët geschriwwen: Keen -n no der « Äifeler Regel ».

Um Enn vum Wuert fällt am Saz all -n ewech, wann dat Wuert drop mat engem Konsonant ufänkt, oons virun h-, d-, t-, z[ts]- an n-. Viru Vokaler bleibt den -n sin.

Dat bescht Beispill gët de bestëmmte männlechen Artikel:

Den Hond, *den Dapp*, *den Tur*, *den Zuch*, *den Nol* an och: *den Aarm*, *den Äss*, *den Eck*, *den Éil*, *den I*, *den Ochs*, *den Uert*, *den Uz*.

Awer: *De Ball*, *de Pëtz*, *de Gaart*, *de Kueb*, *de Vull*, *de Wee*, *de Su*, *de Schong*, *de Jhick*, *de Jong*, *de Läpp*, *de Mann*, *de Reen*.

Virum s- kann den -n jhust bei *si*, *se*, *säin*, *sech*, *séng*, *sou* a beim *sonneren* s virun *du*, *de* stoëbleien: *Wann si kommen* od. *wa si kommen*; *wann s de kënns* od. *wa s de kënns*. Bei -n/n- as et dacks schwéier, eng Mol fannen, z.B. *en Nascht* odder *en Ascht*? Wien a sénger Sprooch *dat Ascht* seet, kann och *en Ascht* schreiwen; nët gutt wir *e Nascht*, well en *e* virum *n* léisst sech nët of-sënneren.

Fir Wieder mat méi Silbe gëlt d'Äifeler Regel ëmmer; fir eenzel Silben hält se do stall, wou d'Wuert ouni -n onkloër gët.

Ma och an enger Abberzuel kuurze Wieder si mer un den Ausfall gewinnt:

Bei *an*, *dann*, *däin*, *de(e)n*, *din(don, dun)*, *dran*, *drun*, *een*, *gin*, *hien(en)*, *hin*, *hun*, *kann*, *keen*, *mäin*, *nun*, *säin*, *schéin*, *schon*, *sin*, *un*, *vun*, *wann*, *wien*, *zwéin* fällt den -n ewech an all dene Fäll, z.B. *haut a mar* awer: *du an ech*.

Och bei de Virsilben *an-* an *un-* geet den -n verluer; jhust ni bei *on-*.

Esou schwätze mer och eis zesummegeate Wierder; an der Fou bleift ëmmer den -n ewech, nëmmen nët virun h-, d-, t-, z- an n- odder engem Vokal:

Birebam, Uewepäif, Drëppeglas, Bounekraitchen, Panewippchen, Quetscheflued, Vullesom, Kaar-tespill, Schëppestill, Zoppeläffel, Bokemaul, Millerad.

Awer: *Kouertenholz, Leëndecker, Zoppenteller, Kiischtenzäit, Afennoss*
an och: *Kréiena, Heckenéil, Kolonnenuewen* asw.

Mir schreiwen hei ëmmer, wéi mer schwätzen, ausbehale virun engem Komma, engem Punkt odder soss viru Sazzechen, wou een unhëlt, datt d'Ried eng Grëtz stallhält.

Dat Gesetz nennt sech d'Äifeler Regel, well et doiwwer och gëlt. 'T gët laanscht d'däitsch Grenz awer all Kéier duurchbrach, wann e Wuert mat -n ophält amplaz mat -ng wéi soss am Land, z.B.: *en Fra* fir *eng Fra*, *keen gout* fir *keng gutt*, *gréin Faarf* fir *gréng Faarf* asw.

2. Geschwat, ma nët geschriwwen: Mëll Konsonanten amplaz schaarfer um Enn.

Um Enn vum Wuert gët am Saz all schaarfe Konsonant mëll ausgeschwat, wann dat nächst Wuert mat engem Vokal ugeet.

'T kënne grad esougutt zwéin, dräi Konsonante matenee Stëmm kréien.

Am Däitsche setzt ee virun all Ufanksvokal den Otem frësch un (Knacklaut), ma mir bannen eis Wierder. Guttdäitsch as et: *'um 'elf 'Uhr*, ma lëtzebuergesch: *« ëmelëwauer »*.

Ma wa mer eng Schreifweis wëllen hun, déi ze liesen as, dann heescht et, all Wuert schreiwen, wéi wann et fir sech sting. Duerfir muss hei stoën: *Ëm elef Auer*. Mir soë wuel: *et hierschtzt*, an: *hierjhdset*? Ma mir schreiwen: *Hierschtzt et*? (Herbstet es?)

Op déi nämmlecht Aart a Weis sin eis zesummegeate Wierder ze liesen, wann dee viischten Deel mat engem schaarfe Konsonant ophält an deen hënneschte mat engem Vokal ugeet.

Mir schwätzen: *maddeneen, obbeneen, duurjerneen*;

mir schreiwen: *mateneen, openeen, duercherneen*.

Mir schwätzen: *Knubbauto, Rouda, Viidsapel, Baguwen, Houweisen, grousaarteg, Fëjhaangel, Seejomes*;

mir schreiwen: *Knuppauto, Routa, Vizapel, Bakuwen, Houfeisen, groussaarteg, Fëschaangel, Seechomes*.

Déi Regel gët jhust op e puer Plazen duurchbrach:

(a) Virun *dir*, der (*ihr*) gin och d'schaarf Konsonante mëll geschwat.

Geschwat gët: *gidder, hudder, dadder, wadder, woumadder*;

geschriwwe gët: *git der, hut der, datt der, wat der, woumat der*.

Den *d-* un *dir* war soss d'Endong vum Verb (2. Persoun Plur. = german. -ð); méi spët as se mam *ir* (*ihr*) verwuuss. Fir richtig géif d'Firwuert mam *i-* ufänken; esou gët och nach geschwat (-d/ir). Duerfir gëlt dët nët virun *dir*, *der*(dir), *dër*(deren) an *de*(du): do bleift de Konsonant schaarf.

Bei *mir*, *mer* (wir) hu mer bal d'selwecht fäardegbruecht: Aus *gin-wer*, *hun-wer*, *sin-wer* > *gi mer*, *hu mer*, *si mer*. Aus *wir*, *wer* gouf *mir*, *mer*.

(b) Virun *en*(hien), *en*(hinen), *em*(him), *er*(hir) bleift all schaarfe Konsonant sin, ewéi wann den *h-* nach virum *e-* sting an d'Wuert wir betount.

Geschwat gët: *Gëf em ës*! (nët: *Gëwem ës*!) — *Ruff en eran*! (nët: *Ruwwen eran*!) Virun *et*(hatt) gëlt awer d'Haaptregel wéi iwwerall, obschons mer äis och hei den *h-* viru mussen denken:

Geschwat gët: *Geedet mat*? *Wëllet nët*? Geschriwwen: *Geet et mat*? *Wëllt et nët*?

Den *-d* gët esouguer da geschwat, wann d'Firwuert zweemol noeneesteet:

Geschwat: *Fëndededalt*? Geschriwwen: *Fënt et et alt*? (*Fënt hatt dat alt*?).

Soubal awer d'Firwuert bis zum *'t* zesummeschrompt, wéi meeschtens virum Verb, da gëlt d'Regel nët méi; do héiere mer e schwaachen [t]:

Mir schwätzen: *Haddësst gutt*, awer: *'t ësst gutt*; (nët: *'dësst gutt*, dat géif « *dëst Gutt* » verstan.)

Mir schreiwen ëmmer *t*. — Vgl. och (d).

(c) Wou soss um Ufank vum Wuert en [ə-] ausfällt (odder en [-ə] kënnt stoën), do schwätzt een dee schaarfe Konsonant viru awer mëll.

A Fro kommen déi Wierder hei: (*e*)*lauter*, (*e*)*lei*, (*e*)*leng*, (*e*)*lier*, (*e*)*lo*, (*e*)*luer*, (*e*)*niichter*, (*e*)*ran*, (*e*)*raus*, (*e*)*rëm*, (*e*)*reem*, (*e*)*riwwer*, (*e*)*rop*, (*e*)*rof*, (*e*)*sou*, (*e*)*wech*, (*e*)*wéi*, (*e*)*well*. Dene Wierder hir Geschicht as wuel verschidden (z.B. *eran*, *eraus* < *her-*, *elei*, *elo* < *alhie*, *aldâ*), ma d'Regel as fir s'all d'selwecht. Mir soën: *biz(e)ran*, *gud(e)raus*, *nëd(e)lei*, ma mir schreiwen: *bis eran* — *bis ran*, *gutt eraus* — *gutt raus*, *nët elei* — *nët lei*.

Jhust no eise schwaachen Eesilber op *-e* (*de = du, se = si*) gëlt dat nët ganz, well do fällt jo dann zwemol [-ə+ə-] openeen (= Hiat); *d'* an *s'* riichten sech hei nom Laut virdrun: As et e schaarfe Konsonant, si se stomm, as et e mëllen odder e Vokal, behalen se d'Stëmm.

d' (*du*) as duerfir ëmmer stomm, wëll et steet jhust no *-s* od. *sonnerem s* (vgl. Konsonanten 1), *s'* (*si*) nët ëmmer, ma och no all schaarfe Konsonant. Duerfir:

Ëmmer [d]: *bleifs d'eweich! gees d'ëran!*

Awer [z ≠ ʒ]: *dro s'ëran! huel s'erëm! ≠ dréck s'erof! maach s'erop! setz s'eweich!*

Ze (*zu*) kënnt virun där Zort Wieder knaps vir; den *z'* bleift ëmmer schaarf. — Vgl. och (e).

(d) De bestëmmten Artikel d' (= F., N. Sg./M., F., N. Pl.) kritt keemol Stëmm, och nët virum Vokal; sou ka kee mengen, 't wir e Stéck vum Haaptwuert.

Geschriwwe gët: *d'Eess, d'Enn, d'Är*;

geschwat gët: *t'Eess, t'Enn, t'Är* (= [d̥]); nët: *dees, Denn, Där* !),

grad ewéi: *'t as, 't ësst, 't eelzt* (= perséinl. Firwuert: *et*).

Ma deen *t'/'t* as méi e schwaachen *t* wéi soss um Ufank vum Wuert:

[d̥] — *d* ouni Stëmm = [t] — *t* ouni Hauch (vgl. Konsonanten, 2).

(e) Opfälleg as och, datt eis dräi schwaach Eesilber op *-e = de(du), se(si), ze(zu), déi* virum Vokal zu *d', s', z'* zesummeschropen, hir ënnerschiddlech Aussprooch behalen:

de (= [d̥ə]), ouni Stëmm, well't steet am nom *-s* an nom *sonneren s*[s], duerfir: *s d̥e > s d'* [d̥ = t];

se (= [z̥ə/zə]), stomm nom schaarfen *a* mat Stëmm nom mëlle-Konsonant: *z̥e/ze > s'* [z̥/z];

ze (= [tsə]), kritt keemol Stëmm, ma och keen Hauch (*z'iessen*[ts] ≠ *Ziedel*[tsʰ]): *tse > z'* [ts].

Wuerfir [d̥ə], [z̥ə] d'Stëmm verléieren odder behalen, ergët sech aus deem, wat nokënnt.

'T fällt vläicht manner op, datt dës Grondregel (2) sech och ëmkéiert:

Mir bannen d'Wieder och, wa schaarf a mëll Konsonanten openeestoussen.

Um Ufank vum Wuert gët all mëlle Konsonant hallefschaarf geschwat, wann dat Wuert virdru mat engem schaarfen ophält.

All schaarfe Laut fierft op dee mëllen of, ma op alle Fall muss dee mëlle geschriwwe gin.

Mir schwätzen do déi mëll Konsonante wuel jhust hallefschaarf, ma 't geet duer, fir ierzeleden an zesummesate Wieder, zemools an Uertsnimm mat schwaachen Ennsilben. Apaart bei *-s/b->-sp-*, *-s/d->-st-*, *-sch/d->-scht-* as et schwéier ënnerscheden:

Mir schwätzen: *Betster*[-tsd̥-], *Eespech*[-sɸ-], *Heeschtrëf*[-ʃd̥-];

mir schreiwen: *Betzder*(Betzdorf), *Eesbech*(Eisenbach), *Heeschdrëf*(Heisdorf).

Bei den Nimm vun de Wochendeg stellt den Dixonär et fräi, *Samschdeg/Samschteg* ze schreiwen. (Mir lede vun *Dag* of, nët vun « Tag », vgl. *Méindeg, Freideg, Sonndeg*.)

Amplaz *jitfereen* schreiwe mer *jiddwereen* (= jedweder einer).

A Froësätz däerf een d'ëmgestallten Zäit- a Firwieder nët zesummenzéien:

Geschwat gët: *geeste ? kënnste ?* [-sɸ-]; geschriwwe gët: *gees de ? kënnst de ?*

3. Geschriwwen ewéi geschwat: Mëll Konsonanten am Wuert, schaarfer um Enn.

Dës drëtt Gewunnecht ergët sech aus dem Konsonantekapitel (2b):

Verschloss- a Reiflauter schwätze mer um Ufank an am Wuert mëll odder schaarf, um Enn nëmme schaarf: Da's d'Gesetz vum haarden Auslaut.

All Konsonant verléiert d'Stëmm um Enn vum Wuert bis op *l, m, n, ng(ŋ), r*:

[p̥=p, t̥=t, k̥=k; f̥=f, s̥=s, ʃ̥=ʃ, j̥=j, ç̥=ç, x̥=x]. Ma oons dat huele mer nach eppes an uecht:

Um Enn vum Wuert schwätze mer d'Veerschloss- an d'Reiflauter wéi am Däitschen (schaarf), ma am Wuert viru ville Flexiven anescht (mëll). 'T as séier erausfond, wourun dat hält:

Mir gesinn hei of vun der Aussprooch virum Vokal am Wuert duerno. Wa jiddwer Wuert och virum Flexiv mat vokaleschem Asaz (*-en, -er, -es*) all schaarf Konsonante mëll géif schwätzen, dann hätte mer nees déi vireg Regel. Ma déi spillt nët hei. Elei dréit et sech jhust ëm Lauter, déi fréier iwerall (virum Flexiv an um Enn) mëll geschwat goufen (wéi nach am Engleschen):

D'Héidäitscht huet haut wuel déiselwecht Uluecht wéi mir am Auslaut, jhust eis mëll Lauter man anerwärts d'héidäitsch Lautverschiwwong nët mat:

germ. *d, w, j/γ* = lëtzeb. *Dijel, dreiwen, Duγend*;

< hd. *Tiegel, treiben, Tugend*.

Sou as d'däitsch Schrëft nët fir all eis Fäll geriicht.

Am Héidäitsche kritt all Stacksilb dee Schlusskonsonant geschriwwen, deen se hätt, wann d'Wuert eng Endong krit. Sou behält d'Wuert séng Schrëft, 't sief flektéiert odder nët. Op lëtzebuergesch ging dat och, ma mir kéimen da wäit vum däitsche Bild ewech, dat mer gewinnt sin.

Sou komme mer nēt derlaanscht, fir am Wuert mēll Konsonanten amplaz schaarfer ze setzen, soubal mer se soën; um Enn fuere mer jo woumēglech nom Däitschen.

(a) **-t/-d-:** *gutt Leit — bei gudde Leiden; eng rout Rutt — där rouder Ruddén* (hd. -t/-t-!).

(b) **-f/-w-:** *déif Grief — en déiwe Gruef gruewen; gedriwwen — kee Gedriff* (hd. -b/-b-!).

(c) **-ch/-j-:** *en Dag[x] — dēs Deg[ç] — an den éischten Degen[j]* (hd. -g/-g- grad ewéi hei).

De g[ç/j] mécht villes liicht, ma nawell muss een hei ands do dem Ouer no schreiwen:

héich, awer: *héijeg*, *en héijegen* od. *en héijeche* an: *deen héichsten*, *héichstens* (*chs* = [ks]).
Absëns och, wann een am Grondwuert de mēlle [γ/j] nēt méi héiert, ma en an der Ofledong als schaarfen *ch* od. *k* erēmfiënt:

bedréien — Bedruch, fléien — Flock, zéien — Zock, Zuch (hd. g/-g-!).

Bei Verben heescht et op déi dräi Fäll apaart uechtgin: all mēlle Konsonant gēt schaarf, wann d’Endong ewechflitt a virun -s, -t.

Mir halen d’däitscht Schrëftbild, soulaang et geet, oons wann zwéi Verschlusslauter (Stack + Endong) openeefalen:

(a) **-d/-t:** *lueden — du lueds, lued ! — (d + t > -t): hie luet, dir luet, luet !* (lad[e]t).
Sou leë mer äis och un, wann *-nd-* zu *-nn-* gin as:

fannen — du fēnds(find[e]s[t]), *fond*([g]e[ʃ]und[en]), awer: *hie fēnt*(find[e]t).

(b) **-w/-f:** *schreiwen — du schreifs, hie schreift, schreif ! — geschriwwen.*

(c) **-g-, -ch/-g(=ch):** Hei kritt een am Wuert gār zweërlee Aussprooch, ma um Enn nēmmen eng: *follegen/follechen*[j/ç] — *du follegs, hie follegt = du follechs, hie follecht*[ç].
Nēt vergiessen, datt wuel am Wuert och do virum eenzelne *-g-[j/γ]* den *i* an den *u* sech kuurz liest, ma nēt um Enn (duerfir do *-ch*, no laange Vokaler och *-g*):

léien — gelugen[γ], *weien — gewigen*[j], och: *leën — geluegt*[ç];

awer: *leien — ech luch*[x], *ech lich*[ç] odder: *ech loug*[x], *ech léig*[ç].

Zesummegeesat Wieder, déi am éischten Deel d’Stacksilb vun engem Verb anhun, stin nom Däitschen (-d/t fir [-t]; -g/ch fir [-x/ç]) odder mam schaarfe Laut, wou eis Sprooch dervun ofwäicht (lëtzeb. -f amplaz hd. -b).

(a) **-d/t:** *Bestietnes, Brotdëppen, Fondgrouf, Leetnol, Luedstack, Reitpäerd, Rotschléi;*

(b) **-g/ch:** *Bleechschossel, Fegfeier, folleglech, Gehäignes, Laachkrämpchen, Schlagsan;*

(c) **-f:** *Begriefnes, Dreifjuegd, Hiefbam, Liefkuch, Proufstéck, Schreifmaschin, Wiefstull.*

SONNER SPROOCHEN

Fir eenzel Mondaarten am Land brauche mer weider Zeechen.

Den Dixonär kann se nēt all gin; dat hei si méi Virschléi wéi Virschrëften.

1. Vokaler:

Laangvokaler

ä [ɛː/ɛ̃ː]	fir e:	<i>Bän, Stän</i> (<i>Been, Steen</i>) = Areler Sait-Minett/Sauer-Musel.
à [æː/æ̃ː]	fir e:	<i>hàm, nàn</i> (<i>heem, neen</i>) = Iewescht Musel.
o [oː/òː]	fir a:	<i>Bom, Lof</i> (<i>Bam, Laf</i>) = Ënnescht Guttland/Iewescht Éislek.
ù [uː/ùː]	fir a:	<i>Bùm, Lùf</i> (<i>Bam, Laf</i>) = Iewescht Éislek.
o [òː]	fir a:	<i>Kop, Looch</i> (<i>Kapp, Lach</i>) zesumme mat:
e/ä [èː/è̃ː]	fir ä:	<i>Speek, Weesch/Späk, Wääsch</i> (<i>Speck, Wäsch</i>) = Ur, Ënner-sauer, Musel.
o [òː]	fir äu:	<i>Hos, Mos</i> (<i>Haus, Maus</i>) odder
ö [øː]	fir äu:	<i>Hös, Mös</i> (<i>Haus, Maus</i>) zesumme mat:
e/ä [èː/è̃ː]	fir äi:	<i>weess, Ween/wääss, Wän</i> (<i>wäiss, Wäin</i>) = Areler Sait.
ö [øː/ø̃ː]	fir ue:	<i>hölen, mölen</i> (<i>huelen, muelen</i>) odder
ù [oː/òː]	fir ue:	<i>hùlen, mùlen</i> (<i>huelen, muelen</i>) mat:
e [eː/èː]	fir ie:	<i>Heel, Meel</i> (<i>Hiel, Miel</i>) = Ënnescht Éislek/Iewescht Guttland.
à [äː]	fir a:	<i>Kàànd, Màn</i> (<i>Kand, Mann</i>) mat
ë/e [ë̃ː/è̃ː]	fir ë:	<i>hëënt, Mëensch/heent, Meensch</i> (<i>hënt, Mëensch</i>),
ä [äː]	fir ä:	<i>Gräänz, häl</i> (<i>Grenz, hell</i>) an
o [òː]	fir o:	<i>Hoond, Moond</i> (<i>Hond, Mond</i>) = Belsch a loutréngesch Sait.

Duebelvokaler

<i>au</i> [ə:ɔ/ə:u]	fir <i>a</i> :	<i>Kaund, Maun (Kand, Mann)</i> mat
<i>ei</i> [è:i]	fir <i>ë</i> :	<i>héint, Méinsch (hënt, Mënsch),</i>
<i>ou</i> [ə:u]	fir <i>o</i> :	<i>Hound, Mound (Hond, Mond)</i> an
<i>ä/äi</i> [è:./è:i]	fir <i>ä</i> :	<i>Gräänz, hääl/häinken, Käinki (hänken, Känki)</i> = Areler Sait.
<i>éi</i> [è:i]	fir <i>äi</i> :	<i>Éis, Péif (Äis, Päif)</i> mat
<i>ou</i> [ə:u]	fir <i>äu</i> :	<i>ous, Rout (aus, Raut)</i> = Ur, Ënnersauer, Musel.
<i>au</i> [è:ɔ/ə:u:]	fir <i>äu</i> :	<i>Haut, Strauss (Häut, Sträuss)</i> schreift sech d'selwecht!) mat
<i>ai</i> [è:e/äi:]	fir <i>äi</i> :	<i>drai, naischt (dräi, näischt)</i> = Dickerech/d'Stad.
<i>oa</i> [ɔ:/ə:.]	fir <i>ue</i> :	<i>Noacht, oacht (Nuecht, uecht)</i> = Éislek (Wolz, Veianen)/Iechternach.
<i>oa</i> [ɔα:/ə:α]	fir <i>a</i> :	<i>Goart, Moart (Gaart, Maart)</i> = Ënnescht Gutland.
<i>oa/öä</i> [ɔα'/æə:./:]	fir <i>a/ue</i> :	<i>Goart, Noacht/Göärt, Nöächt</i> = Kiischpelt.
<i>äe</i> [ε'/æ:ε]	fir <i>e</i> :	<i>näen, Wäess (neen, Weess)</i> = Areler Sait;
	fir <i>ie</i> :	<i>äech, äessen (iech, iessen)</i> = Ënnescht Gutland.
<i>oi</i> [ɔʏ]	fir <i>ei</i> :	<i>Boier, Koi (Béier, Kéi)</i> = Areler Streech.
<i>uë-</i> [u:ə]	fir <i>oue-</i> :	<i>Uër, wuër (Ouer, wouer)</i> mat
<i>ië-</i> [i:ə]	fir <i>éie-</i> :	<i>miën, siër (méien, séier)</i> = Éislek (Äifeler Sait, Heed)/Ënnersauer.
<i>ua/uä</i> [ʊα/ʊε]	fir <i>ue</i> :	<i>Kuall, Uawwen/Kuäll, Uäwwen (Kuel, Uewen)</i> mat
<i>uoo/uee</i> [ʊɔ:./ʊè:./:]	:	<i>Uooss, Wuoort/Ueess, Wueert (Uess, Wuert)</i> an
<i>iä</i> [ʰε]	fir <i>ie</i> :	<i>Liäwwen, Wiädder (Liewen, Wieder)</i> mat
<i>iää</i> [ʰè:./:]	:	<i>Kniää(ch)t, siäächt (Kniecht, siecht)</i> = Iewescht Éislek.
<i>uaa</i> [ʊα/ʰα]	fir <i>u/ue</i> :	<i>Huaan, Huaas (Hunn, Hues)</i> mat
<i>iää</i> [ʰæ/ʰε]	fir <i>ie</i> :	<i>Liääwen, Wiääder (Liewen, Wieder)</i> = Veianen.
<i>ai</i> [ə:i] (<i>ai</i> = <i>a</i> + <i>j</i>)	fir <i>ue</i> + <i>ch</i> :	<i>aït, Naït (uecht, Nuecht)</i> = Iewescht Éislek (Heed).

A muenech Sprooche geet an e puer kuurze Wieder ee Vokal virum Konsonant nët duer, fir e laang ze liesen, z.B. éisléckesch *aan*(un), och *aan*(an) asw. Verduebelt gët elei och, wa mer zesummesetzen: *aapacken, draakreien* (*upaken, drukréien*).

Wou tëscht *i/u* an *t* en *-ch-* ausfällt, stin *i/u* och vrum *t* eleng duebel: *Fruut, riit* (*Fruucht, riicht*), vgl. 2.

2. Konsonanten:

<i>çh</i> [ç]	fir <i>ch</i> [x]:	<i>daçh, Woçh, Zuçh</i> (« ech-Laut » och no <i>a, o, u</i>) an
<i>j</i> [j]	fir <i>g</i> [ɣ]:	<i>Lajer, frojen, gezujen</i> ([j] och no <i>a, o, u</i>) = Iewescht Éislek.
<i>sch</i> [ʃ]	fir <i>ch</i> [ç]:	<i>ësch, fäerdësch</i> ([ç] < [ʃ]) = Ur, Sauer, Minett.
<i>ckt</i> [kt]	fir <i>-t</i> :	<i>hockt, Leckt; Huckt, Lickt</i> (<i>haut, Leit; Hutt, Lidd</i>) an
<i>gd</i> [gd]	fir <i>-d</i> :	<i>logden, wegder; Brugder, figderen</i> (<i>lauden, weider; Brudder, fidderen</i>) = Éislek an Areler Streech.
<i>st</i> [st]	fir <i>-scht(-)</i> :	<i>gester, Këst</i> (<i>gëschter, Këscht</i>) = Éislek, Tréiesch Sait.
<i>scht</i> [ʃt]	fir <i>-st(-)</i> :	<i>Fënschter, Poscht</i> (<i>Fëenster, Post</i>) = Ënnescht Gutland.
<i>t</i> [t]	fir <i>-cht(-)</i> :	<i>Liit, Uut</i> (<i>Liicht, Uucht</i> / Vokal duebel schreiwen!) = Iewescht Éislek/ Ënnescht Gutland.
<i>d'</i> [d]	fir [d]:	D'Iewescht Heed schwätzt, grad ewéi d'Äifeler Éislek an d'Neibelscht, den <i>d'</i> virum Vokal zum dackste mëll (= [d]): <i>Kuggemolobd'Auer ! E Konsonant virdru kritt da mat Stëmm. Anerwäerts am Land wir et: Kuggemolop t'Auer!</i> Ma geschriwwe gët ëmmer jhust <i>d'</i> .